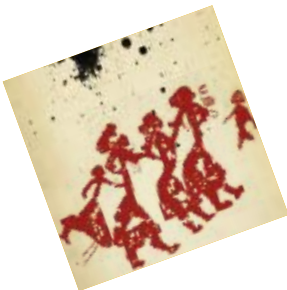

caroig • 19

ietec

instituto de estudios
territoriales el caroig

juny 2023

Editorial

Una societat rural decidida al Caroig

Ara que els processos sociopolítics, institucionals... estan més o menys paralyzats per inèrcia electoral. I, cada vegada, més trufada de falses promeses electoralistes i d'ineficaces propostes d'equipaments, mitjans..., allunyades tan de la gent com dels interessos col·lectius i, especialment, sense una planificació real de reconstruir, a partir de les nostres arrels, un horitzó de present-futur que garantisca drets, que potencie la igualtat territorial, que ajude a arrelar i atraure dones i homes a ben viure ací... Ara, més que mai, es fa imprescindible pensar i fer programes-projectes-processos que afronten la resolució, amb les mesures i els diners necessaris, de: (i) el fort desequilibri territorial, sempre contra la ruralitat vivent; (ii) les fondes crisis socioeconòmiques i ecològiques actuals.

Per una banda, requerim i exigim, de manera urgent i compromesa, l'equiparació real en drets de ciutadania amb la resta dels territoris (transport, educació-formació, habitatge, atenció sanitària primària i secundària, infraestructures, telecomunicacions...), totes aquestes actuacions, dotacions... evidentment públiques) que facen possible la continuïtat de la gent jove al nostre territori i, a més, que altres parelles joves puguin escollir viure als nostres pobles rurals. I, per altra banda, necessitem i reclamem polítiques públiques locals, comarcals,

mancomunals, de país... que: (a) ens ajuden i contribueixen a avançar en la planificació i consecució d'una major sobirania alimentària dels nostres pobles, (b) tot recuperant els nivells abandonats d'activitats agrícoles, ramaderes i silvícoles, totes elles distingides-arrelades ecològicament, (c) així com les activitats artesanals i/o industrials derivades d'aquestes. Només amb eixes polítiques públiques podrem (d) possibilitar i promoure un comerç i un consum de proximitat així com (e) iniciatives econòmiques –botigues, restaurants, mercats singulars, locals-comarcals, de produccions agrícoles, ramaderes... i artesanals que el possibilitarien; indústries proveïdudes d'aquests usos...– També ens caldria prosseguir, (f) a través de polítiques públiques i cooperatives, per tal d'assolir una sobirania energètica local-comarcal-mancomunal, millorant i superant els importants graus de dependència actual respecte dels centres de producció energètica, aliens a l'interés de la població rural del nostre territori.

Totes aquestes línies diagramàtiques sociopolítiques de cre-acció i actuació són possibles i reals, malgrat la intensa força econòmica i l'estrident capacitat d'influència política de nombrosos projectes extractivistes-capitalistes que algunes empreses han posat o estan intentant posar en marxa. Empreses que ara s'apunten al rentat verd de cara, mans i cor però que continuen amb la seua perspectiva

Edició

Institut d'Estudis Territorials El Caroig

Editor

pep aparicio guadas

Consell de direcció

Vicent Aparicio Guadas, Juan José Castellano Castillo, Mariola Aparicio Cortés i Santiago Ciges Barberán (administrador web i edició digital)

Consell de redacció i assessorament:

Miguel Albalat Pareja, Gonzalo Almela Tortosa, Marina Aparicio Barberán, Mariola Aparicio Cortés, Vicent Aparicio Guadas, Manolo Aparicio Navarro (+), Alfredo Barberán Cerdán, Mercedes Barberán Juan, Teresa Barberán Juan, Juan José Castellano Castillo, Miguel Jesús Castillo Gómez, Liduvina Calatayud Cros, Teresa Ciges Barberán, Ángeles Cortes, Joseph Gulsoy, Toni Guzmán Madrigal, José Antonio Piqueras Arenas, Victoria Sanchis Guzmán, Manoli Sanz Gómez, Vicente Manuel Sanz Gómez (+), Javi Reig, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas, Maite Mollá Villaplana, Manoli Mollá Villaplana, Pepa Tornero Belda, Oscar Martínez Poquet, Vicent Guijarro Merlos i Encarna Such Cardona

Col·laboradors d'aquest número:
Enric Nomdedéu i Biosca; Xelo Angulo;
José Luis Salón Pérez i Pepa Tornero;
Connecta natura; Alicia Pascual
i Carina Primo; Pere D. Garzón;
Montserrat Galcerán.

Correcció i traducció:

IETEC el Caroig

Disseny i maquetació: gap

Il·lustracions fotogràfiques:

Borja Barberán Rodríguez

ISSN: 2386-2963

Dipòsit legal: V-1641-2014

Redacció, secretaria i administració:
Plaça de la Comunitat Valenciana s/n
46 810 Énguera

ietecelcaroig@gmail.com
www.ietecelcaroig.org

PVP 5 euros

IETEC no es fa responsable dels continguts, opinions i/o reflexions dels articles, investigacions i entrevistes que es publiquen a la revista CAROIG; són, les persones autores que signen aquestes aportacions, les responsables.

explotadora, especulativa i colonitzadora dels recursos naturals i de les persones. Grans i mitjanes instal·lacions elèctriques fotovoltaïques, eòliques...; o l'increment de les dimensions d'indústries ja existents, sense importar gens el fort augment del consum de recursos com ara l'aigua, l'electricitat... o l'elevat grau de contaminació ambiental... que ni ens fan sostenibles energèticament, ni generen ocupació estable i digna, ni resolen cap de les qüestions pendents... sols hipotequen el present-futur de la població del Caroig.

Tan sols necessitem que Ajuntaments, Mancomunitats, Diputació; la Generalitat; sindicats i empresariats, associacions i entitats culturals, econòmiques... diverses, i la ciutadania..., en singular i en comú, reconeguen i assumisquen que el medi natural, és el medi rural on implementem quotidianament les nostres vides rurals. I, és per tot això, que exigim, nosaltres les persones que en ell vivim, un compromís de dotació econòmica genuí, una responsabilitat comuna, respectuosa i amorosa envers la ruralitat, ara i ací •

Ahora que los procesos sociopolíticos, institucionales... están más o menos paralizados por inercia electoral. Y, cada vez más, trufada de falsas promesas electoralistas y de ineficaces propuestas de equipamientos, medios..., alejadas tanto de la gente como de los intereses colectivos y, especialmente, sin una planificación real de reconstruir, a partir de nuestras raíces, un horizonte de presente-futuro que garantice derechos, que potencie la igualdad territorial, que ayude a arraigar y atraer a mujeres y hombres a vivir aquí... Ahora, más que nunca, se hace imprescindible pensar y hacer programas-proyectos-procesos que afronten la resolución, con las medidas y el dinero necesario, de: (i) el fuerte desequilibrio territorial, siempre contra la ruralidad viviente; (ii) las profundas crisis socioeconómicas y ecológicas actuales.

Por un lado, requerimos y exigimos, de forma urgente y comprometida, la equiparación real en derechos de ciudadanía con el resto de los territorios (transporte, educación-formación, vivienda, atención sanitaria primaria y secundaria, infraestructuras, telecomunicaciones...), todas estas actuaciones, dotaciones... evidentemente públicas) que hagan posible la continuidad de la gente joven en nuestro territorio y, además, que otras parejas jóvenes puedan escoger vivir en nuestros pueblos rurales. Y, por otra parte, necesitamos y reclamamos políticas públicas locales, comarcales, mancomunales, de país... que: (a) nos ayuden y contribuyan a avanzar en la planificación y consecución de una mayor soberanía alimentaria de nuestros pueblos, (b) recuperando los niveles abandonados de actividades agrícolas, ganaderas y silvícolas, todas ellas distinguidas-arraigadas ecológicamente, (c) así como las actividades artesanales y/o industriales derivadas de éstas. Sólo con esas políticas públicas podremos (d) posibilitar y promover un comercio y un consumo de proximidad así como (e) iniciativas económicas –tiendas, restaurantes, mercados singulares, locales-comarcales, de producciones agrícolas, ganaderas... y artesanales que le posibilitarían; industrias provenientes de estos usos...– También deberíamos proseguir, (f) a través de políticas públicas y cooperativas, para conseguir una soberanía energética local-comarcal-mancomunal, mejorando y superando los importantes grados de dependencia actual respecto de los centros de producción energética, ajenos al interés de la población rural de nuestro territorio.

Todas estas líneas diagramáticas sociopolíticas de creación y acción son posibles y reales, a pesar de la intensa fuerza económica y la estridente capacidad de influencia política de numerosos proyectos extractivistas-capitalistas que algunas empresas han puesto o están intentando poner en marcha. Empresas que ahora se apuntan al lavado verde de cara, manos y corazón pero que siguen con su perspectiva explotadora, especulativa y colonizadora de los recursos naturales y de las personas. Grandes y medianas instalaciones eléctricas fotovoltaicas, eólicas...; o el incremento de las dimensiones de industrias ya existentes, sin importar nada el fuerte aumento del consumo de recursos como el agua, la electricidad... o el elevado grado de contaminación ambiental... que ni nos hacen sostenibles energéticamente, ni generan empleo estable y digno, ni resuelven ninguna de las cuestiones pendientes... sólo hipotecan el presente-futuro de la población del Caroig.

Tan sólo necesitamos que Ayuntamientos, Mancomunidades, Diputación; la Generalidad; sindicatos y empresariado, asociaciones y entidades culturales, económicas... diversas, y la ciudadanía..., en singular y en común, reconozcan y asuman que el medio natural, es el medio rural donde implementamos cotidianamente nuestras vidas rurales. Y, por todo ello, exigimos, nosotras las personas que en él vivimos, un compromiso de dotación económica genuino, una responsabilidad común, respetuosa y amorosa hacia la ruralidad, aquí y ahora •

Sumari

DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL I CREACIÓ D'Ocupació a la C. de NAVARRÉS ..3	
COOPERACIÓ I TERRITORI. 30 ANYS DEL FONS VALENCIÀ DE SOLIDARITAT ..6	
ENTREVISTA	8
PACTE PER LA RECUPERACIÓ, CONSERVACIÓ I REVALORITZACIÓ DE LES VARIETATS TRADICIONALS DE CULTIU	10
FINA GARCÍA PÉREZ. UNA MUJER DE NUESTRO TIEMPO... ..	12
AL VOLTANT DE LA COMARCA I EL SEU CORÒNIM	14
HACIA NUEVAS INSTITUCIONES DEMOCRÁTICAS. LA DIFERENCIA EN LA POLÍTICA. REPRESENTACIÓN Y POLÍTICA	18

LABORA Servei Valencià d'Ocupació i Formació ha impulsat una de les estratègies més ambicioses en el territori de la Comunitat Valenciana. Davall la denominació d'AVALEM TERRITORI s'ha formalitzat un programa que pretén redefinir les polítiques actives per a fer polítiques territorials per a l'ús de caràcter transversal i més adaptades a les necessitats reals. Es tracta del programa més innovador que impulsa el servei públic valencià d'ocupació en el disseny d'una metodologia d'estratègies territorials conjuntes en la qual s'aborda com treballar des de l'orientació, formació ocupacional, la inserció i el foment de l'ocupació. Tot això amb la finalitat d'establir un nou model de gestió que adapte l'exercici de les polítiques actives d'ocupació al territori, de manera que les vincule i connecte amb les necessitats reals de les persones i de les empreses. També, que integre als agents territorials i sectorials, a més d'augmentar la seua efectivitat. Una de les funcions del Pla d'ocupació territorial és identificar els nous nínxols d'ocupació.

La comarca de la Canal de Navarrés agrupa localitats que, en conjunt, posseeixen una població resident que no arriba als 16.000 habitants en 2018, amb un descens de més d'un 12% de la població respecte a la registrada durant els deu anys anteriors, la qual cosa representa la població més baixa des de 1996. Aquesta circumstància ha fet reflexionar a ajuntaments i mancomunitat, així com a l'Administració autonòmica per a intentar posar fre al despoblament. Per això, una manera d'afermar la població és mitjançant ajudes que faciliten l'ancoratge de les persones que habiten la comarca i que atraguen altres per a aconseguir el seu arrelament en el territori.

No obstant això, el descens de la població a la comarca no és suficient per a explicar la millora substancial observada en l'atur registrat. Des de juny de 2015, a l'inici de la legislatura, fins a febrer de 2023 s'ha produït una reducció del 33,22% de l'atur registrat a la comarca de la Canal de Navarrés. Cal destacar la caiguda accentuada en persones joves menors de 30 anys, que ha arribat a reduir-se un 44,40%. Més important ha sigut el descens entre les persones parades de llarga duració que portaven entre 1 i 2 anys en desocupació, que decreix un 46,34%.

Tot aquest canvi de tendència en l'atur registrat pot ser atribuït, en gran manera, a l'esforç dels ajuntaments de la comarca, que utilitzen les ajudes facilitades per LABORA per a implantar eficaces i eficients polítiques d'ocupació. La major part d'aquestes polítiques se

Desenvolupament territorial i creació d'ocupació a La Canal de Navarrés

Enric Nomdedeu i Biosca
Secretari autonòmic d'Ocupació i Director general de LABORA - Servei Valencià d'Ocupació i Formació

sustenten en el programa AVALEM TERRITORI. Un programa que ha englobat als diferents agents vinculats al territori valencià (administració autonòmica, entitats locals, agents socials, empreses, administració institucional i entitats sense ànim de lucre) des d'una perspectiva participativa, la qual cosa ha permés crear una xarxa col·laborativa per a dur a terme una estratègia territorial al conjunta.

La primera fase d'AVALEM TERRITORI va ser iniciada en 2017 i ha consistit a realitzar un diagnòstic del territori per àrees funcionals i estratègies territorials. Tot això abordat des de l'orientació, la formació ocupacional, la inserció i el foment de l'ocupació. A més, ha establert un nou model de gestió per a adaptar l'exercici de les polítiques actives d'ocupació al territori, de manera que les vincule i connecte amb les necessitats reals de les persones i de les empreses, de manera que integre els agents territorials i sectorials. A través d'una metodologia de diagnòstic participatiu amb més de tres-cents indicadors, s'han pogut identificar variables clau com l'especialització productiva, les xarxes i dinàmiques funcionals, mancances formatives o nous nínxols d'ocupació. En aquest diagnòstic territorial, la comarca de la Canal de Navarrés ha sigut objecte d'estudi al costat de la comarca de la Costera.

Des de la seua arrancada AVALEM TERRITORI, com a programa pluriennal, ha abordat no sols accions relacionades amb la realització de diagnòstics territorials per a proporcionar un millor coneixement de la realitat socioeconòmica dels diferents territoris de la nostra comunitat autònoma, sinó que també ha realitzat estudis relacionats amb la innovació territorial, a més d'assessorar els pactes territorials per a l'Ocupació en l'elaboració de les estratègies pròpies, aportant la metodologia necessària. Durant 2021, el treball es va centrar en l'anàlisi dels efectes econòmics de la pandèmia de la COVID-19 en les tres províncies. En 2022, encara quedaven

sectors de gran transcendència que valia la pena conèixer més a fons pel seu pes en l'economia de la Comunitat Valenciana i en l'ocupació. Per això, s'ha abordat també la importància territorial del patrimoni cultural valencià, del sector logístic i de l'economia blava. Treballs tots ells, que faciliten el coneixement en profunditat de parts de la nostra economia de gran repercussió en l'ocupació. Per a realitzar aquestes accions AVALEM TERRITORI ha comptat amb el suport tècnic de la Universitat de València i amb la participació de la Universitat d'Alacant i la Universitat Jaume I.

La comarca de la Canal de Navarrés s'ha vist beneficiada, durant aquesta legislatura, d'ajudes incloses dins del programa AVALEM TERRITORI. Dos d'aquestes s'han centrat en subvencionar la **contractació i el manteniment dels Agents d'Ocupació i Desenvolupament Local (ADL)** en les entitats locals de la Comunitat Valenciana. Aquest programa de subvencions té la vocació de posar en valor els recursos locals en l'àmbit de la promoció de l'ocupació i el desenvolupament local. Per això, els Agents d'Ocupació i Desenvolupament Local constitueixen un factor estratègic per a propiciar entorns que estimulen l'activitat econòmica i la creació d'ocupació. Pel que fa a això, els agents despleguen un conjunt de funcions essencials com ara l'assessorament i l'acompanyament a l'emprenedor. Tot això és degut a la major proximitat i coneixement de les particularitats socials i laborals del seu àmbit territorial.

També, durant 2022, s'han tramitat a la comarca **ajudes per a la contractació per entitats locals de tècnics per a la captació de fons europeus**. L'objecte d'aquest programa pluriennal consisteix a posar a la disposició de les entitats locals de menor població i recursos a persones graduades, desocupades o ocupades, inscrites en els Espai Labora de la Generalitat, que seran els nodes locals sobre els quals es conformarà una xarxa territorial per a la captació i gestió de fons europeus. Amb la implantació d'aquest programa es pretén actuar sobre tres àmbits: a) generar oportunitats laborals vinculades al territori per a les persones graduades inscrites en els Espai Labora de la Generalitat i millorar el seu grau d'ocupabilitat, exercint funcions en una àrea de l'exercici professional amb alt nivell de demanda; b) dotar les entitats locals de recursos humans i coneixement per a participar del finançament de fons Next Generation, fons estructurals i, en particular, de fons competitiu en els quals les entitats locals han de competir

Estepa crespa.

i és clau disposar d'equips que permeten captar la major quantitat de finançament possible; c) assessorar el teixit empresarial de pimes locals en la captació de fons europeus de manera coordinada amb els Agents de Desenvolupament Local, els Pactes Territorials per l'Ocupació i les seccions territorials de la Confederació Empresarial de la Comunitat Valenciana, de manera que faciliten el seu arrelament territorial i l'aprofitament dels recursos endògens.

El total les ajudes rebudes per la comarca de la Canal de Navarrés des de 2015 fins a 2022, inclusivament, dins del programa AVALEM TERRITORI ascendeix a quasi 1,4 milions d'euros.

A fi d'ajudar als municipis en risc de despoblació, LABORA convoca subvencions per a estimular **nous projectes territorials per al reequilibri i l'equitat a través de l'emprenedoria i les microempreses**. Per a aconseguir-ho, atorga ajudes en concepte de renda de

subsistència a les persones, aturades o ocupades, que accedisquen al seu ús a través de la creació d'activitat empresarial independent. Això, sempre que s'establisquen com a personal treballador autònom o per compte propi en municipis en risc de despoblament o que duga a terme projectes que contribuïsquen a la transició ecològica o digital.

D'altra banda, encara que el descens de l'atur registrat a la comarca es intens no pot dir-se el mateix si s'analitza per

sexes, ja que és molt més significativa aquesta reducció en els homes amb quasi un 41%, que entre les dones que només cau prop del 27%. Per això, LABORA concedeix subvencions per a la **contractació de dones per entitats locals**. Aquest programa pretén corregir el desequilibri entre la desocupació masculina i la femenina, que es veu augmentat en aquells municipis de menor grandària, on les limitades possibilitats que brinda el mercat laboral redueixen encara més les possibilitats que tenen les dones de trobar un lloc de treball. Aquestes ajudes van dirigides a municipis de menys de 5.000 habitants i municipis beneficiaris del Fons de Cooperació Municipal per a la lluita contra el despoblament dels municipis de la Comunitat Valenciana. Serveix per a finançar la contractació de dones desocupades, per a la realització d'obres o serveis d'interés general o social.

Una altra de les ajudes oferides per LABORA és per a dur a terme la **contractació de persones desocupades per les entitats locals per a labors de prevenció d'incendis forestals**. D'acord amb l'Agenda Valenciana Antidespoblació (agenda AVANT) i en coordinació amb l'Agència Valenciana de Seguretat i Resposta a les Emergències (AVSRE), aquest programa té com a objecte la concessió de subvencions destinades a la contractació de persones desocupades. L'objecte principal és la realització d'actuacions per a mitigar o reduir un risc contemplat en un pla o procediment d'emergències de la Comunitat Valenciana en el seu conjunt o d'àmbit local. De manera especial, la reducció dels riscos poblacionals derivats dels incendis forestals, mitjançant accions que afavorisquen la intervenció dels mitjans d'extinció.

D'altra banda, existeixen **acords territorials per l'ocupació**. Aquests posen en valor els recursos i capacitats locals en l'àmbit de la promoció de l'ocupació i el desenvolupament local sostenible, en atenció a la seua major proximitat i coneixement de les particularitats socials i laborals del seu àmbit territorial i de la potencialitat que té sumar sinergies entre els agents implicats. D'igual manera, pretén donar compliment al mandat estatutari pel qual la Generalitat ha de promoure la participació dels agents econòmics i socials i del conjunt de la societat civil en els assumptes públics. En promoure la concertació i el diàleg social es pretén intensificar la democratització en els processos públics de presa de decisions. En aquest sentit, aquest programa s'emmarca en el Diàleg Social de la Comunitat Valenciana, entre les

finalitats del qual destaca l'impuls de la concertació socioeconòmica a fi d'impulsar el desenvolupament econòmic, l'equitat social i l'enfortiment de la societat civil.

En 2022, dins dels programes AVALEM JOVES i AVALEM EXPERIÈNCIA de LABORA s'ha procedit a la **contractació de persones joves aturades per entitats locals** per a un període d'almenys de 12 mesos, a jornada completa, per a la realització d'obres o serveis d'interés general o social. També per a la **contractació de persones desocupades majors de 30 anys per entitats locals** amb les mateixes característiques que el programa anterior, excepte per l'edat. La dotació conjunta inicial d'aquests dos programes ha superat els 52 milions d'euros.

Per la seua banda, la comarca de la Canal de Navarrés, entre 2015 i 2022 ha realitzat contractacions amb ajudes concedides per LABORA, dins del programa AVALEM JOVES i AVALEM EXPERIÈNCIA, per valor de 9,1 milions d'euros. Amb aquestes ajudes s'han contractat 2.263 persones joves qualificades i no qualificades incloses en el Programa de Garantia Juvenil.

A més de les subvencions a l'ocupació, **LABORA aposta per la formació professional per a l'ocupació**, en línia amb el **Pla de recuperació, transformació i resiliència** establert pel Govern. Per això, ha publicat **ajudes per a la formació en capacitats digitals per a persones desocupades** que pretenen impulsar l'emprenedoria i el desenvolupament rural i reduir la bretxa de gènere. Es tracta d'un programa de formació, destinat a dones, que consisteix en la realització d'accions formatives, de 40 hores, en capacitats digitals demandades per l'àmbit productiu. Estan dirigides a dones prioritàriament desocupades i residents en municipis despoblats o del món rural per a la millora de la seua ocupabilitat futura i impuls de l'emprenedoria digital (en particular, enfortint l'extensió de *start-ups* de base tecnològica).

També en 2022 s'ha convocat el Programa mixt d'ocupació formació **Tallers d'Ocupació per a Dones**. Aquest programa té com a objecte millorar l'ocupabilitat de les participants demandants d'ocupació, a les quals va dirigit, mitjançant la realització d'obres o serveis d'utilitat pública o interés social. Aquest aprenentatge ha de possibilitar a les alumnes treballadores la realització d'un treball efectiu que, juntament amb la formació professional per a l'ocupació rebuda, procure la seua qualificació professional i afavorisca la seua inserció laboral.

LABORA, a través del **programa mixt d'ocupació-formació escoles d'ocupació Et Formem**, incentiva la contractació, la creació d'ocupació o el manteniment dels llocs de treball de persones amb dificultats d'inserció laboral o pertanyents a col·lectius vulnerables.

A més, amb el **Projecte T'Avalem** es desenvolupa un programa mixt d'ocupació formació de Garantia Juvenil que pretén millorar la qualificació i la inserció professional de les persones joves participants, mitjançant la realització de projectes de formació en alternança amb l'ocupació, facilitant una oportunitat laboral simultània a la formació. Els projectes van dirigits a la formació en especialitats que disposen dels corresponents certificats de professionalitat. Els projectes «T'Avalem» tenen una duració de dotze mesos.

El **Programa mixt d'ocupació-formació Tallers d'Ocupació**. Durant els dotze mesos de duració del projecte, l'alumnat treballador rep formació professional per a l'ocupació adequada a l'ocupació a exercir, dirigida a l'aprenentatge, la qualificació i adquisició d'experiència professional, segons el projecte de Pla formatiu, amb una formació teòrica mínima del 35%. Els projectes es desenvolupen en especialitats incloses en el Catàleg Nacional de Qualificacions Professionals i estan dirigides a l'obtenció dels certificats de professionalitat complets. Aquest programa es destina a la participació de persones joves, majors de 16 anys i menors de 30.

Finalment, LABORA també concedeix subvencions a les corporacions locals per a promoure el desenvolupament de projectes integrals d'ocupació a través de la **realització d'itineraris individualitzats i personalitzats d'ocupació**, mitjançant accions d'orientació, informació, formació i acompanyament o altres actuacions. Aquestes entitats hauran de proporcionar les eines necessàries per a la realització d'una cerca activa d'ocupació de manera autònoma, així com la detecció i dinamització d'iniciatives d'autoocupació. Les persones destinatàries són les que pertanyen a col·lectius vulnerables (persones amb diversitat funcional, persones desocupades de llarga duració majors de 45 anys, etc.) i especialment dones.

En el seu conjunt, en la comarca de la Canal de Navarrés han aconseguit beneficiar-se dels programes d'ocupació i formació de LABORA, des de 2015 fins a 2022, un total de 2.275 persones per un import concedit de 13,5 milions d'euros •

Fa ara 30 anys, quan des de la societat civil es parlava del 0,7% o es demanava un canvi de concepte per orientar l'ajuda i erradicar la visió "d'almoïna", faltava una resposta i implicació política a la cooperació internacional. Era, doncs, el moment de començar a institucionalitzar la cooperació internacional al desenvolupament com a política pública.

Un 28 de novembre de 1992, un grupat d'alcaldes valencians de tots els colors polítics van decidir sumar les inquietuds solidàries dels veïns i veïnes dels seus pobles signant un manifest constituent per crear un fons que aglutinara esforços i recursos per a la transformació social i econòmica de societats i territoris empobrits arreu del món, sent les pròpies entitats locals valencianes aquelles que amb els seus recursos econòmics i també humans, tècnics i polítics, contribuïren de manera directa a aquest desenvolupament. Aportar cadascú un poquet per poder fer projectes importants. Fruit d'aquesta voluntat expressada en el manifest va nàixer a Xàtiva el Fons valencià per la solidaritat.

El concepte de cooperació internacional fora del govern i de les autonomies, descentralitzada a tots els nivells, però especialment en els municipis, ha recorregut al llarg dels anys diferents escenaris, ha superat profundes crisis econòmiques i també polítiques, però en els darrers anys ha recuperat l'empenta i el sentit i capacitat de treball. El Fons valencià per la solidaritat, com a xarxa d'ajuntaments que treballen conjuntament per la cooperació internacional, ha donat resposta a multitud de problemàtiques, ha lluitat per la defensa dels drets humans, ha posat en marxa mecanismes per intervenir en situacions d'emergència humanitària i catàstrofes i, en definitiva, ha atés les persones de les comunitats més febles.

Aquest compromís voluntari i directe dels ajuntaments, treballant de municipi a municipi, sumat a l'enfortiment de la nostra democràcia al llarg del temps, ens ha fet veure la potencialitat de la cooperació internacional per entendre diferents realitats i contribuir a la transformació d'altres societats enfortint també les seues democràcies. Ací és on radica l'èxit d'una entitat com el Fons valencià: socis plurals, multicolors i amb capacitat de sumar sinèrgies de pobles grans i menuts, de territoris d'interior i de costa, on s'uneixen esforços per treballar en projectes de cooperació o acció humanitària i a la vegada es treballa amb els veïns i veïnes de cada municipi soci i al llarg del territori valencià per a tenir entre totes i tots eixa sensació de pertinença a una comunitat global d'iguals on totes i tots

30 Anys de municipalisme solidari: Fons Valencià per la Solidaritat

Xelo Angulo
Diputada a les Corts valencianes

promovem eixe món més just, inclusu i sostenible a tots els nivells.

Pertànyer al Fons valencià dona la garantia als seus socis d'un treball eficaç i eficient, una solvència econòmica derivada del caràcter i prestigi de responsabilitat de l'entitat al llarg dels 30 anys així com l'esperit participatiu i de transparència que caracteritza totes les accions de l'associació. El Fons valencià sempre ha comptat amb aliances per enfortir el treball, signant convenis de col·laboració amb altres institucions supramunicipals i governs com la Generalitat valenciana, les Corts, les Diputacions o la Federació Valenciana de Municipis i Províncies. Així mateix la cooperació necessita d'una coherència de polítiques a tots els nivells, no solament al territori valencià sinó també dins del propi Estat espanyol, i és per això que també forma part de la Confederació Estatal de Fons de Cooperació Internacional Municipal, que aglutina més de 1.000 ajuntaments que treballen per la cooperació internacional.

Molts han sigut els projectes desenvolupats per l'entitat al llarg d'aquests 30 anys i abans de destacar quins són els projectes que millor descriuen la filosofia de l'entitat, és important saber que el Fons té dos trets que el diferencien de moltes altres entitats, institucions o ONGD que treballen en cooperació al desenvolupament. En primer lloc la col·laboració amb les contraparts locals s'entén d'igual a igual, sempre amb respecte a la seua cultura; i, en segon lloc, el Fons està present al llarg de tot el procés del projecte, des de la seua identificació fins a l'avaluació i rendició de comptes (gestió integral s'anomena).

La relació entre els municipis del Sud i el Fons valencià ve donada per la participació municipalista i descentralitzada en polítiques de cooperació per al desenvolupament social i econòmic, amb la col·laboració en projectes nascuts de necessitats concretes i locals, sol·licitats pels municipis o les seues contraparts.

Les primeres actuacions en projectes de cooperació tingueren lloc a Amèrica Central on la facilitat de comunicació i la llengua permetia ser més àgils. A països com Equador, Bolívia o El Salvador ha estat on s'han concentrat el màxim dels esforços de la cooperació municipalista de l'entitat; projectes adreçats a l'empo-

derament de la dona i la igualtat de gènere, que a més a més, s'han convertit en una estratègia transversal en tota classe de projectes que es desenvolupen des de l'entitat, amb especial atenció a la infància i joventut, a la promoció de la salut i a projectes de desenvolupament econòmic basats en les potencialitats de cada municipi, així com de seguretat alimentària, aprofitament de l'aigua i mitigació del canvi climàtic, fomentant el desenvolupament sostenible de les comunitats i societats en què s'intervé en cada projecte.

Però m'agradaria abundar en una de les línies fonamentals que caracteritza l'entitat, i que com he esmentat abans, és la clau: l'enfortiment de la democràcia i la participació. El Fons valencià ha treballat, des de les seues juntes executives i assemblees, entenent que en la diferència està la riquesa. És una associació d'ajuntaments de diferents colors polítics, cadascuna d'un lloc diferent del territori. Al nostre país som una democràcia jove, però ben consolidada i aquest fet ben entés com una fortalesa és un fet que s'havia de compartir.

I és per això que un dels projectes més emblemàtics va estar un projecte a El Salvador, cofinançat amb la Generalitat valenciana. Al llarg de més de 10 anys es va treballar des dels 120 ajuntament aleshores que formàvem el Fons valencià, i totes les institucions i actors implicats en el desenvolupament local de El Salvador per aconseguir aprovar el 29 de juny de 2006 La Llei de la carrera administrativa, una fita històrica al país i que canviaria la concepció de la democràcia i la participació al mateix, gràcies en gran part a la cooperació dels municipis valencians.

Després d'una guerra civil que va durar 12 anys (1980-1992) i després dels acords de pau, la prioritat va ser la reinserció a la vida econòmica, política i social dels insurrectes i no es va incidir en la potencialitat de les municipalitats per al desenvolupament. La carrera administrativa en el Salvador no existia i el govern imposava un cos funcional en el qual el 80% de la plantilla era per contracte i no venia regida pel dret administratiu, és a dir, que no hi existien les figures del funcionari apartidista com a suport de l'administració. Figures com el secretari/a o interventor/a no existien, entre d'altres. Seria a partir de 1998 i després que una delegació de diputats i diputades nacionals dels diferents colors polítics, vingueren als nostres pobles valencians i compartiren la cultura de la democràcia amb els nostres alcaldes i alcaldesses, i també de regidors i regidores en l'oposició, no va ser que van entendre la riquesa de la democràcia, la participa-

Ermita santa Anna, Xàtiva.

ció i els consells plurals, així com la gran importància de la figura dels funcionaris per assegurar que la governabilitat de les institucions estiguera garantida després de cada procés electoral. En els congressos nacionals de municipalitats de 1999, 2000 i 2002 fou quan es va acordar l'elaboració d'una proposta tècnica i avant-projecte de llei sobre la carrera, així com presentar-la a l'Assemblea Legislativa. La Corporació de Municipalitats de la República, junt amb altres entitats locals salvadorenesques i el Fons valencià, decideixen donar el salt i passar d'avant-projecte a llei. Era la primera vegada on els alcaldes i alcaldesses salvadorenes assumien integrar la carrera posant en marxa taules salarials, reglaments interns i reducció de discrecionalitat en la selecció dels funcionaris. Exemple de com transformar la vida dels ciutadans i ciutadanes dels pobles a El Salvador des de l'experiència dels governs municipals valencians socis del Fons valencià per la solidaritat.

A continuació, i per acabar d'enfortir les institucions i la recent democràcia salvadorenca, el Fons valencià va acompanyar també el procés per aprovar la Llei dels consells plurals, és a dir, que al plenari de cada ajuntament estigueren els regidors i regidores del partit guanyador amb l'alcalde, però que per primera vegada existira el que nosaltres entenem com "oposició", que garanteix i enforteix la democràcia.

Aquestes experiències d'acompanyament polític i d'enfortiment democràtic, impulsaren una modalitat de cooperació

innovadora anomenada la cooperació tècnica. Als nostres municipis i mancomunitats tenim funcionaris especialistes en moltes temàtiques que al llarg de més de 10 anys assisteixen participant en el desenvolupament de projectes del Fons valencià. Són molts els àmbits que les contraparts requereixen del Fons valencià per assistències tècniques de funcionaris municipals dels diferents ajuntament socis: igualtat, joventut, turisme, desenvolupament local, gastronomia, etc. Un programa que cada any crea consciència solidària, no solament en les persones voluntàries que hi participen prestant assistència tècnica especialitzada en municipis i entitats del Sud, sinó a més obrir un espai de participació directa sobre el terreny per a les entitats locals del Fons, en programes i projectes de cooperació internacional que està desenvolupant l'entitat. Aquest programa a més a més afavoreix espais de participació, intercanvi i transferència de coneixement entre municipis socis valencians i les localitats del Sud, sensibilitzar les persones voluntàries sobre la realitat dels països i sobre la importància de la cooperació al desenvolupament i els ODS.

Però aquesta experiència dels polítics i experts dels diferents municipis no pot caure en sac buit. És fonamental que compartisquen la realitat dels països empobrits amb els veïns i veïnes dels seus pobles. Hem d'aconseguir una societat compromesa. L'educació per al desenvolupament és el vehicle necessari per a conscienciar persones. El Fons valencià ha treballat al llarg dels anys territoria-

litzant accions, programes i projectes per posar cara, per exemple, a les realitats de les dones al Sud, donant a conèixer la realitat als seus països, apropant-les a les nostres associacions, escoles, instituts perquè compartisquen les seues experiències i lluites.

Arribats els 30 anys el Fons valencià mira cap al futur. Cada vegada se sumen més municipis i mancomunitats valencianes de tot el territori a aquesta xarxa de solidaritat. Hem de ser capaços de construir una cooperació amb capacitat real de transformació. Ningú no pot saber millor que necessiten els ciutadans i ciutadanes d'un municipi que el govern del propi municipi. Coneixem els trets identitaris del nostre territori, les potencialitats que tenim i que podem aportar a altres municipis i territoris del Sud als qui podem acompanyar per millorar les seues polítiques i accions. La fortalesa del conjunt d'ajuntaments i mancomunitats que conformen el fons és la creació de sinèrgies i generació de compromisos compartits per continuar contribuint al desenvolupament d'una política de cooperació oberta a tota la societat dels nostres pobles, sobre la base de la participació ciutadana, de la transparència, de l'aprenentatge col·lectiu i de la col·laboració entre totes i tots per continuar avançant cap a la construcció de societats més justes, solidàries i sostenibles.

El camí ha sigut llarg, però les obligacions compartides continuen sent immenses, hem de continuar treballant.

Xàtiva, 4 de gener de 2023 ●

¿Quines son les raons per les quals se ha configurat REVADER? ¿És aquesta una xarxa necessària per a implementar no sols el desenvolupament rural sinó també la restitució de l'equilibri territorial de les comarques i pobles netament rurals?

La creación de REVADER era una autentica necesidad (realmente ha sido una reactivación de una red existente que no estaba activa), el Trabajo conjunto siempre es más productivo y que la Conselleria tenga un único interlocutor que representa la voz de los once grupos facilita mucho llegar a acuerdos. Como curiosidad mencionaré que éramos la única comunidad autónoma que no teníamos activa una red, y por tanto no teníamos representación en las redes nacionales.

¿Com és el treball amb els diferents grups associatius (associacions, cooperatives, empreses...) sobre diversos aspectes... quals serien les bondats que observes en el teixit associatiu, econòmic, institucional... als territoris rurals? Quines són les mancances?, etc.

La participación social está algo decadente, la falta de relevo generacional, la escasez de compromiso social dificulta obtener los resultados óptimos que quisiéramos. Desde cada GAL y más en este año que se van a realizar las nuevas estrategias del periodo 2023-2027 seguiremos trabajando el tejido social de nuestras comarcas.

Aquesta pregunta l'hem realitzada a diverses persones vinculades amb el territori rural... Sabem que un dels pilars bàsics de l'economia varen ser –i encara en certa mesura ho son– l'agricultura, la ramaderia, la silvicultura... també una certa indústria però tal vegada per raons diverses –abandonament de les cases, masos ... de les serres i el subsegüent abandonament dels camps, la tendència a viure en les ciutats, etc.– cada vegada ha anat perdent intensitat i, també, capacitat d'actualització. ¿Consideres que és necessari un canvi o una reorientació de les mateixes? ¿com encaminar aquest canvi?

Durante décadas se ha fomentado un éxodo rural, con el consiguiente abandono de las actividades tradicionales. Revertir esta tendencia va a costar mucho, pero considerando que la capacidad de carga de las grandes urbes ya se está superando y la mejora de las telecomunicaciones, así como el avance en técnicas de cultivo que dignifican estos oficios: la agricultura 4.0 y de precisión, manejo del ganado a través del móvil, la geomática en el ámbito silvícola ...es

ENTREVISTA Red Valenciana de Desarrollo Rural

José Luis Salón Pérez
Presidente de la REVADER
Pepa Tornero
Gerent del GAL Caroig-Xúquer-
Serra Grossa

decir la digitalización del sector. Todo ello contribuye a mejorar la calidad de vida de los agricultores/ganaderos/proprietarios y empleados forestales, mejora la rentabilidad de sus explotaciones y es básico para la conservación del medio natural.

Quines consideres que han estat i són les raons que podrien-poden fer que l'agricultura, la ramaderia... transformades i de nou tipus i característiques, pogués ser un motor de desenvolupament sostenible als territoris rurals? Cap quins nous models d'agricultura, ramaderia, silvicultura... indústries, etc. anem, o hauríem d'anar-hi? Quins àmbits d'actuació, quines finalitats i objectius haurien d'abastar i cobrir a l'horitzó del segle XXI? Quines han de ser les prioritats?

En estos territorios en primer lugar la digitalización del sector primario y eliminar ese “estigma” de actividad dura y de baja rentabilidad entre los jóvenes para fomentar el relevo generacional.

Fomentar el consumo de los productos de proximidad. Estudiar cultivos alternativos adaptados a la singularidad de cada territorio. Y como no, incentivar el emprendedurismo, para diversificar la actividad agraria.

Aquestes activitats agrícoles, ramaderes, industrials, etc. podrien tenir diverses funcions sostenibles a realitzar als territoris rurals però, sobretot, consideres que podrien derivar-se'n altres productes de transformació que, artesanalment i/o ecològicament elaborats, poguessin constituir font de riquesa i de bon viure?

La transformación de la materia prima es la que da el valor añadido al producto, como venimos observando en los mercados el productor es el que cubre a duras penas los costes de producción, siendo los intermediarios los grandes beneficiarios.

El producto artesano elaborado con mimo, siguiendo el procedimiento tradicional, sin prisa, con productos naturales... es el que dará al artesano ingresos

que le garanticen una vida digna, más humanizada.

Para impulsar estas actividades hay que modificar esa mentalidad de que “lo rural es fracaso”, “que el campo es un trabajo ilimitado en horarios y de gran dureza”. Y hay que favorecer la implantación de actividades del sector primario, del retorno de jóvenes formados y dispuestos a defender la continuidad de su territorio y complementarlo con profesiones cuyo desarrollo a distancia posibilite a las familias residiendo en el mundo rural mejorar aspectos como la crianza de sus hijos, el contacto con la naturaleza, mejorando su calidad de vida.

Para ello habrá que apoyar sus instalaciones desde distintos ámbitos: facilitar suelo adecuado, facilitar acceso a la vivienda, facilitar la instalación con líneas de crédito accesibles, mejorar los servicios sanitarios, educativos...

Totes aquestes activitats econòmiques directament connectades amb el turisme: enoturisme, gastroturisme, turisme cultural i ecològic, etc., combinant l'associació públic-privada, podrien generar una plus-vàlua de sostenibilitat d'una ruralitat ancorada en el millor del passat i amb una projecció de futur pròpia del segle XXI i de practicabilitat d'un bon viure...?

Por supuesto que el futuro de los territorios pasa por el desarrollo de todos sus recursos, de una forma coordinada, consensuada y complementaria de todos los entes que lo integran.

Un buen ejemplo lo tenemos en la comarca de Utiel Requena, con la creación de la marca de destino turístico “Tierra Bobal”, creada a través de un Programa de Gobernanza y Dinamización Turística, tras 3 años de reuniones, talleres..., entre entidades locales y asociaciones del territorio. Tras los 3 primeros años de creación de la marca, se ha conseguido un Plan de Sostenibilidad Turística, el primer destino supramunicipal en la Comunidad Valenciana.

Quines són les funcions, tasques... urgents i imprescindibles que s'haurien d'emprendre des de l'associació Caroig-Xúquer enxarxada amb la resta de les zones GAL? Quin ha de ser el paper de les institucions: ajuntaments, mancomunitats... i altres organismes públics en relació amb les iniciatives socials, privades...?

Desde el punto de vista de REVADER, la dinamización y la cooperación son fundamentales, en cualquier territorio, pero en el medio rural mucho más.

Ardilla Roja en Navalón.

Los proyectos de cooperación son esenciales para desarrollar proyectos que afectan a las diversas zonas rurales y crear los mimbres de acciones que se puedan aplicar a todos los territorios y reviertan en la mejora de las economías locales.

El apoyo de las entidades oficiales (ayuntamientos, mancomunidades, diputaciones) es también básico para el fomento de iniciativas a través de sus agencias de Desarrollo, del departamento de urbanismo, de las áreas de turismo, mujer..., como ya ha quedado de manifiesto en el caso de Tierra Bobal.

Podríem dir que el futur –econòmic, social, poblacional...- dels territoris rurals ha estat estancat com a conseqüència de l'escassa inversió pública i privada, la insuficient innovació, l'escassa dotació pressupostaria de les diferents administracions i la quasi inexistent dotació d'infraestructures... Quines són les perspectives poblacionals, econòmiques, socials, culturals... de present- futur per a la nostra gent, per als nostres pobles, per als territoris rurals?

En los últimos años se han puesto de moda conceptos como la España Vacía (del libro de Sergio del Molino, que posiblemente fue el punto crucial para cambiar la tendencia). También la España Vacía, la España Despoblada, ...

Pero considero, que el adjetivo que mejor define todo el proceso y la realidad del medio rural, es la España

Abandonada. Abandonada en todos los sentidos, presupuestos e inversiones, infraestructuras...

Y el resultado no podía ser otro, unido a la cultura de éxodo de sus propios habitantes a través de décadas, que los gravísimos problemas de despoblación que ya hasta ciudades de tamaño medio está llegando.

La inversión pública ha sido puntual y poco flexible, la despoblación se ha de trabajar desde diferentes ámbitos de forma coordinada y a nivel territorial teniendo en cuenta las singularidades de cada uno de los territorios.

Considero que el famoso 31-M, o la pandemia van a convertirse en un punto de inflexión de esta tendencia, y las perspectivas de futuro son mucho mejores para el mundo rural. Pero no podemos relajarnos, pues es un trabajo enorme el que queda por hacer.

En el proper horitzó sociopolític 2023-2027 del Leader quin hauria de ser el paper i la funció de les administracions públiques, de la Xarxa Valenciana de Desenvolupament Rural, REVADER, de REDTEVAL, dels diversos grups de desenvolupament sostenible, social-rural i participatiu... així com l'àmbit de delimitació del Leader i de delimitació de les zones rurals Leader del país valencià?

Todos tenemos un importante papel en nuestros ámbitos de acción. Es muy importante la coordinación entre todos, en la misma dirección, ya que

muchas veces cada ente trabaja individualmente y se repiten acciones en los mismos territorios.

En otras comunidades autónomas, los grupos de acción local o grupos de desarrollo rural, aparte de gestionar las ayudas Leader, gestionan otros fondos, y se han convertido en referentes en su territorio. Este es un objetivo que tenemos aquí, que no hemos tenido nada fácil, pues todo el tejido Leader, esas redes de los diferentes territorios, en el anterior periodo fue eliminado, y por ello hemos tenido que arrancar de cero. Pero no solo los grupos, la propia administración no ha dejado de aprender, pues Leader no es fácil, es una filosofía, es una forma de hacer las cosas y nadie que lo haya conocido antes, sabe cómo funciona.

Si bien Leader no es la panacea para la lucha contra la despoblación (pues durante 30 años de Leader en España la tendencia ha continuado), es cierto y así se ha demostrado, que es una herramienta fundamental. Ahora que está de moda el hablar de participación, de gobernanza..., y resulta que eso es precisamente lo que representa Leader y su filosofía.

En estos momentos, la administración ya tiene la experiencia de prácticamente todo un periodo, y nosotros también, por lo que en el próximo 2023-2027 no tenemos excusa, y todos (administración y grupos) debemos remar en la misma dirección, pero "a velocidad de crucero", pues no quedan excusas para que no sea así •

Les varietats tradicionals de cultiu (VTC) són el fruit d'un procés de selecció i millora, per part de generacions de llauradors i llauradors, d'aquells individus que s'adaptaven millor a les condicions ambientals i culturals del seu entorn. En els últims anys, són moltes les institucions internacionals que han reconegut la importància d'aquest patrimoni agrari i cultural, tant per mantenir la seguretat i estabilitat del sistema agroalimentari, com per adaptar-se a futurs escenaris derivats del canvi climàtic i la crisi global. No obstant això, l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO) estima que durant l'últim segle s'ha perdut el 75% de la diversitat agrícola mundial i aquesta tendència negativa continua.

Pel que fa al nostre territori, les zones rurals de les comarques castellonenques destaquen per la seua riquesa ecològica, cultural i històrica. En molts pobles es continuen conservant pràctiques i coneixements dels sistemes agrícoles tradicionals, així com varietats de cultius, que poden proporcionar eines per plantejar una agricultura més sostenible i resilient. Malgrat això, el territori s'enfronta a un greu procés de despoblament i abandonament que comporta la degradació dels agroecosistemes, així com una alarmanant pèrdua de VTC i del seu coneixement tradicional associat (CTA), que posa en risc la conservació i pervivència d'aquests recursos i sabers tradicionals.

Més detalladament, la recuperació i revalorització d'aquest patrimoni agrari i cultural de les nostres avantpassades i avantpassats ens permetria:

Recuperar sabors, olors i colors de la nostra dieta tradicional arrelada al territori.

Promoure una agricultura amb menys dependència d'insums externs (plaguicides i fertilitzants), gràcies a la rusticitat i adaptació local que caracteritza a les varietats tradicionals, que afavoreix l'autonomia en la producció agrícola i la reducció de la contaminació ambiental.

Promoure la capacitat d'adaptació local a futurs escenaris derivats del canvi climàtic i la crisi global, a causa de la seua àmplia variabilitat genètica que les fa més resilients i adaptables.

Augmentar el poder de decisió de les comunitats locals sobre la producció i el consum dels seus aliments, impulsant la sobirania alimentària i la democratització del sistema agroalimentari.

Diversificar els cultius de les zones rurals, contribuint al desenvolupament de noves activitats socioeconòmiques que poden generar més oportunitats per fer front al despoblament i l'abandonament del medi rural i l'agricultura

Promoure la seguretat i estabilitat del sistema agroalimentari, augmentant la

Pacte per la recuperació, conservació i revalorització de les varietats tradicionals de cultiu i els coneixements associats de les comarques castellonenques

Connecta natura

diversitat dels cultius dels quals depén la nostra alimentació.

Més enllà, el procés participatiu impulsat per Connecta Natura al llarg de l'any 2022 ha posat de manifest que existeix un sector de la societat de les comarques rurals castellonenques sensibilitzat amb aquesta problemàtica i amb la motivació i implicació personal necessària per construir una xarxa de persones i entitats que recuperen, conserven i promociónen les VTC i els CTA. Més concretament, s'ha conformat un grup de més de 40 persones que ja estan cultivant i caracteritzant varietats d'hortícoles i fruitals a les seves respectives finques, així com multiplicant i conservant llavors per construir un banc de llavors comunitari. Encara més, el nombre de persones inscrites per l'any vinent és molt superior i no para de créixer.

Finalment, i malgrat aquesta valuosa empena inicial, el procés participatiu esmentat també ha diagnosticat la urgència de desenvolupar accions de conservació i ha permés identificar les principals necessitats i demandes compartides pels

habitants del medi rural castellonenc per preservar el seu patrimoni agrícola i cultural. Les presentem a continuació:

Crear i mantenir bancs de llavors i col·leccions de fruiters comarcals per conservar les VTC i els CTA, així com fomentar la recerca, prospecció i caracterització necessàries per la millora d'aquests.

Activar espais de cultiu agroecològic de VTC mitjançant bancs de terres municipals, horts socials, horts escolars...

Articular la producció i el consum locals mitjançant fires i mercats de proximitat, artesans o agroecològics.

Fomentar l'educació i divulgació sobre agricultura sostenible, alimentació responsable, VTC i CTA, especialment dirigides als sectors més joves de la societat.

Les persones a títol individual i les entitats públiques i privades que s'adhereixen a aquest pacte es comprometen a promoure o participar de les accions de conservació anteriorment esmentades, així com a promoure la creació i desenvolupament d'una xarxa ciutadana dirigida a la recuperació, conservació i revalorització de les varietats tradicionals de cultiu, la cultura llauradora i els agroecosistemes rurals del nostre territori. Treballar en xarxades i de manera horitzontal naix de la convicció que les VTC i els CTA són béns comuns, i junt a la comunitat social que els gestiona i els valors, costums i normes que s'utilitzen per gestionar-lo constitueixen un procomú, és a dir, allò que és de tothom i de ningú al mateix temps. Un tresor llegat i compartit que cal custodiar en col·lectiu •

Abejaruco.

Aunque aún nos cuesta hablar de Fina sin emocionarnos, con estas líneas se nos ha brindado la oportunidad de recordarla como alcaldesa, compañera y amiga. Estas palabras están escritas con todo el cariño y afecto que le tenemos, recordando y rindiendo homenaje a Fina García Pérez, alcaldesa de Bicorp desde junio de 2015 y hasta el día que nos dejó, en noviembre de 2022.

Fina siempre fue una mujer muy trabajadora y adelantada a su tiempo, tanto en el ámbito privado como en el público. En los años sesenta ya trabajaba como secretaria en una empresa de muebles de oficina de la calle Balmes, en la ciudad de Barcelona. Unos años después creó junto a su marido una empresa familiar de lavandería que mantuvieron durante más de veinte años. Durante esta época tuvo que compaginar su faceta laboral con su faceta como madre de tres hijos. Fina siempre recordaba esta época con mucha nostalgia, aunque también reconocía el gran esfuerzo personal que le supuso.

En el verano del 2004 regresó a Bicorp y unos años más tarde tomó la decisión de dedicarse plenamente a la política, lo cual le permitió cumplir con uno de sus anhelos personales, trabajar para su pueblo y conseguir mejorar la vida de sus vecinos. En el año 2011 llegó al cargo de concejala de Servicios Sociales. Durante esos años Fina ya demostró ser una mujer luchadora, siempre defensora de los intereses de su pueblo haya dónde fuera y siempre con una perspectiva de futuro y desarrollo.

En junio del año 2015 Fina ganó las elecciones municipales, convirtiéndose así en la primera mujer alcaldesa de los bicorinos y las bicorinas. Sabemos que asumir la alcaldía de su pueblo supuso

Fina García Pérez. Una Mujer de nuestro tiempo

Alicia Pascual y Carina Primo

para ella cumplir con su vocación política de servicio público, vocación que había mantenido durante toda su vida. Se puede pensar que acceder a la alcaldía, a una determinada edad, puede mermar la vitalidad y las ganas de luchar por los intereses municipales, aunque a Fina eso no le pasó, ella nos demostró día a día, que la edad, para nada era un hándicap, todo lo contrario, estaba preparada para ello y consiguió ser un referente para las demás alcaldías de la comarca y también de su partido, transmitiendo su experiencia, serenidad y coraje.

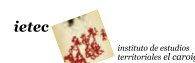
Tanto fue así que llegó a ser la vicepresidenta de la Mancomunidad de la Canal de Navarrés desde junio de 2015 a junio de 2019, así que durante esos 4 años compaginó la alcaldía de Bicorp con la vicepresidencia de la Mancomunidad. Esta época vino marcada por la toma de decisión de todas las alcaldías de la comarca de aunar esfuerzos y luchar de manera conjunta por el mantenimiento y mejora de servicios públicos a nivel comarcal y de manera especial la unión conjunta para liderar un proyecto turístico que culminó en la marca turística: La Canal Territorio Turístico que tan buenos resultados está teniendo. Proyecto que sigue siendo un modelo a seguir por otros territorios comarcales, provinciales, autonómicos y nacionales. Desde el principio Fina tuvo muy claro que la comarca dividida no iba a ningún sitio porque somos una comarca pequeña, con escasa población

y es imprescindible su unidad y armonía para conseguir objetivos comunes que mejoren la vida de nuestros vecinos y vecinas. Con este talante Fina ayudó mucho a conseguir tal fin. Fina a pesar de su ausencia sigue siendo para los alcaldes y alcaldesas de la comarca un referente a seguir, una gran compañera y a todos nos admiraba su coraje, perseverancia y tesón para que nuestra comarca fuera conocida, valorada y se nos situara en el mapa.

A Fina le encantaba tener relación con los niños y jóvenes de la población siempre decía que tenían muy buenas ideas, le gustaba ver como aprendían a conocer y querer a Bicorp, como parte de sus raíces y estaba siempre muy pendiente de sus logros personales y deportivos, eso le enorgullecía muchísimo. Ver a los niños y niñas jugando en la calle le producía mucha alegría, sabía que era un privilegio que ellos tenían y que otros niños que viven en las capitales no disfrutaban, ella decía: “pueden gozar de una libertad, que si viven fuera no pueden soñar” y se ponía muy contenta cuando nacía un nuevo bebé, eso le hacía especial ilusión.

A raíz de este pensamiento, uno de los empeños de Fina, ha sido garantizar la conservación de los servicios públicos esenciales, especialmente la educación, sabiendo que asegurando ésta, se garantizaría el mantenimiento de la población y la posible llegada de nuevas familias, lo que realmente está ocurriendo en la actualidad. Por ello consiguió mantener las plazas de maestros en el colegio público, cuando por la ratio estipulada por la Consellería el colegio estuvo a punto de perder maestros. Fina no se rindió, no lo aceptó, trabajó y luchó hasta que no sólo no quitaron maestros de primaria

11

Paulo Freire
INSTITUTO

Associació de Persones
Adultes Participants
CPFPA FRANCESC BOSCH I MORATA

<http://institutpaulofreire.org>

en el centro, sino que dotaron al colegio público “Los Pinos” de Bicorp de un aula para niños y niñas de 2 años que continua en marcha en la actualidad.

También tenía muy claro que la población joven debía poder desarrollarse en su municipio, y en la medida de lo posible, hizo todo lo que estaba en sus manos para conseguir subvenciones y así intentar luchar fuertemente contra la despoblación y tratar de arraigar a la población joven a su municipio, ya que

era un tema que le inquietaba mucho y se obtuvieron durante esa época varios proyectos encaminados a este empeño. Le gustaba tratar con los jóvenes contratados, aprender de ellos. Consideraba a los jóvenes, personas muy preparadas y así lo expresaba diariamente.

Fina siempre estaba dispuesta a ir dónde hiciera falta para buscar las ayudas y los apoyos necesarios con la finalidad de conseguir los mejores proyectos pensados para su pueblo. Por ello, ella

tenía muy presente que era fundamental la difusión de nuestro patrimonio. Por lo que en su mandato consiguió que el Arte Rupestre, tanto municipal como comarcal pasara a formar parte de una prioridad en la Dirección General de Patrimonio, consiguiendo una dotación presupuestaria para poder realizar las visitas del Ecomuseo, tanto a Las Cuevas de la Araña como al Barranco Moreno y que ahora además forman parte del Plan de Puesta en Valor del

Fotografía de Alicia Pascual.

Fotografía de Alicia Pascual.

Fotografía de Alicia Pascual.

Arte Rupestre del Macizo del Caroig, pudiendo añadir las visitas de los abrigos de otros municipios como Millares, Dos Aguas, Quesa y Navarrés. Lo que supone un elemento clave para la proyección cultural y turística de nuestro territorio. Siempre tuvo muy claro que somos Patrimonio Mundial, por nuestro arte levantino y que ese título no podía caer en saco roto y que se tenía que luchar y conseguir la manera de que la gestión de ese patrimonio, sobrepasara nuestras fronteras, y así lo hizo.

El Arte Rupestre era su estandarte allá dónde fuera, además Fina era una gran amante de la historia, afición que le transmitió su abuelo y entre otras muchas acciones, recuperó los senderos que llevaban a los abrigos del Barranco Moreno creando la Ruta del Arte Rupestre, cambió el vallado de varios abrigos como el abrigo de Gineses o el abrigo de Lucio pero sobre todo apostó por el cambio del entorno de protección de las Cuevas de la Araña en el que se tuvieron en cuenta no sólo sus valores culturales sino también sus valores paisajísticos, permitiendo restituir el medio ambiente en el entorno del yacimiento.

Fina era una mujer muy vital y muy comprometida con los derechos de la mujer. Le daba mucha importancia al momento actual, ya que veía que a nivel mundial se estaba luchando por reivindicar unos derechos de igualdad efectiva entre hombres y mujeres en todos los aspectos de la vida.

También cuidaba especialmente de las fiestas, de los actos festivos y de las tradiciones de Bicorp. Así logró movilizar a la población para poder conseguir el reconocimiento de las Fiestas de la Cruz y las Fiestas Patronales de Agosto, como Fiestas de Interés Turístico Local. Todo ello con el fin de dotarlas de mayor visibilidad y convertirlas en atractivo turístico para el municipio y el resto de la comarca.

Fina siempre estaba con una mirada puesta en el monte, le preocupaban especialmente los incendios forestales que pudieran ocurrir por ello los veranos eran una época difícil para ella, ya que siempre estaba presente el temor a que se declarase un incendio en nuestros montes y destruyese todo el valor paisajístico, ambiental y cultural de nuestro territorio.

La pandemia fue un gran obstáculo en el logro de muchos de sus objetivos, ya que se tuvieron que paralizar muchos proyectos que Fina tenía previstos para Bicorp.

Fina nos deja un gran legado, como una estela que hay que seguir, nos enseñó que con trabajo,

esfuerzo, dedicación, perseverancia y cariño todo se puede conseguir.

Nuestro mejor homenaje será, sin duda seguir trabajando por nuestros pueblos y difundir nuestro legado como ella lo hacía, orgullosa del grandísimo patrimonio cultural y natural de nuestro territorio.

¡Te echamos de menos!

Fotografía de Alicia Pascual.

Després d'uns quants anys, reprenem la col·laboració amb la revista Caroig, continuant la que començarem a la tardor de 2015 amb l'article «La diversidad de nuestra comarca», en el qual esbossàvem les bases geogràfiques i històriques a partir de les quals es podia explicar l'heterogeneïtat que ens ha caracteritzat al llarg del últims quatre segles. Una heterogeneïtat, afegim ara, que s'ha vist molt matisada pel pas del temps i que avui dia, en el món globalitzat en què vivim, podem dir que s'ha esvaït essencialment en confrontar-la amb altres societats i cultures: els habitants de la comarca compartim moltes similituds –en realitat, fa segles que les compartim, encara que no sempre s'han volgut veure des d'una ideologia de campanar–, estem afectats per problemes idèntics i tenim –o hauríem de tindre– la preocupació per tot un seguit de reptes de futur la resolució del quals seria molt més probable si s'encararen des d'una perspectiva unitària, de consens i col·laboració, més que no des de visions individualistes o autàrquiques,

És cert que els reptes a què ens enfrontem són d'una magnitud tal que difícilment podem incidir a capgirar, i menys encara des d'una modesta perspectiva comarcal. Per citar-ne alguns que ens afecten més o menys directament, direm que n'hi ha de nivell global, com el canvi climàtic, amb totes les seqüeles que comporta de sequeres, inundacions, alteracions atmosfèriques, etc. que cada vegada estan més presents; n'hi ha de caràcter estatal, com l'atur persistent, l'increment de les diferències en el nivell de vida i en la igualtat d'oportunitats, així com també la despoblació de les zones rurals; uns altres són d'ordre autonòmic, com l'abandonament a la seua sort de les zones interiors de la comunitat, incloses les magres polítiques forestals i de protecció dels boscos, i també les problemàtiques comunes d'aquestes comarques, com l'envelliment de la població, l'abandonament de les activitats tradicionals agrícoles i ramaderes i la manca de perspectives econòmiques per a la joventut.

En unes poques dècades hem perdut el món que vam conèixer en

Al voltant de la comarca i el seu corònim

Pere D. Garzón

la nostra infantesa i joventut i ens l'han canviat –encara que tots, en diverses mesures, hi hem contribuït– per un altre de ben distint, on certament es viu de forma més còmoda i segura, on l'educació, la sanitat i la supervivència estan assegurades, o així ho sembla, almenys per ara, però que a canvi ha imposat unes pràctiques econòmiques i uns sistemes de producció que han prioritzat l'interés particular sobre el general, que no ha respectat en absolut la natura ni el medi ambient i que ha postergat els països del tercer món a seguir amb la seua pobresa secular –un fet que ha tingut com a corol·lari la migració d'una part important de la seua joventut, justament la que podria haver fet alguna cosa –poc en realitat– per millorar les condicions de vida del seu país. Una problemàtica que desconcerta moltes persones que, òrfenes de les funcions taumatúrgiques que havia vingut cobrint la religió al llarg dels segles, insegurs i amb poc referents, incapaços segurament de comprendre la complexitat dels fenòmens que ens afecten explicada des de perspectives científiques –única ferramenta racional de què disposem per a començar a entendre'ls– s'han refugiat en ideologies totalitàries i nostàlgiques, o bé han passat a formar part dels seguidors de notícies enganyoses (*bulos* en castellà), o de teories acientífiques –terraplanistes, antivacunes, etc. I tot això en un panorama social on l'èxit professional es quantifica en diners –tant tens, tan vals– i el personal en *likes*, ni que siguin falsos, i en *zascas*, que passen a estar molt per damunt de qüestions ètiques i de sentit comú.

Mal que ens pese, les actituds que denunciava la lletra del tango *Cambalache* (Santos Discépolo, 1934)¹ segueixen vigents, encara que la nòmina de malifetes s'ha ampliat en gran mesura amb l'acapadora influència del poder econòmic en el control dels mitjans de comunicació de masses, o en el fet que percentatges enormes de pobla-

ció, en molts casos constituïts per majories d'extracció social humil, acaben votant un multimilionari populista els interessos econòmics del qual no poden estar més allunyats de les necessitats dels seus fans.

Centrem-nos, però, en les problemàtiques que afecten la nostra comarca. De fet, tot aquest *excursus* inicial té com a finalitat descriure i, en la mesura que ens permeten les nostres limitacions, interpretar el context que ens envolta: al capdavall, formem part del temps que ens ha tocat viure, i aquest imposa una sèrie de dinàmiques de què és impossible fugir. Els reptes de futur a què ens referíem adés requereixen la intervenció de les diverses administracions, actuacions concretes i decidides per tal de revertir les tendències, però des de la nostra perspectiva, no veiem que açò s'estiga produint, potser perquè no és senzill. El que sembla clar és que, en certa manera, i com deia Fuster, «tota política que no fem nosaltres serà feta contra nosaltres», i encara que és totalment necessària la intervenció exterior, també els habitants de la comarca podem moure fitxa i, des d'una posició unitària, defensar les reivindicacions que són més peremptòries.

Ara bé, per a això hauríem de posar-nos d'acord, i açò no resulta fàcil ja que en molts casos, condicionats com estem per les circumstàncies socio-polítiques del moment, partim de pressupòsits ideològics ben distints, i a més a més, les polítiques de campanar continuen campant pel seus respectes. De fet, no hem acordat ni tan sols el corònim que ens hauria d'identificar, encara que d'això no som culpables únicament nosaltres: a hores d'ara, és evident que la comarcalització del país no es produirà, i per tant, els noms que fa dècades es van posar damunt la taula no han tingut cap recolzament oficial i s'han quedat en meres propostes, susceptibles per tant de ser canviades a voluntat de l'usuari.² La denominació *Canal de Navarrés* (y/-) *Enguera*, proposada per Sanchis Guarner (1950), per Pérez Puchal (1976) i per PREVASA (Promociones Económicas Valencianas, S.A., entitat patrocinada per la Caja de Ahorros de València) (1982), amb

¹ <https://es.wikipedia.org/wiki/Cambalache>. <https://www.youtube.com/watch?v=5RDWtPH9x3Y>. A partir d'aquest tema, Luis Eduardo Aute va crear la cançó *Siglo XXI*: <https://www.youtube.com/watch?v=cSiIAU7vaac>. Seguint la mateixa tònica, el cantautor també va compondre *La belleza*: <https://www.youtube.com/watch?v=8WEWPK9q4Xg>, des d'un Madrid que, qui ho diria, aleshores era referent de modernitat i llibertat.

² Un resum de les diverses propostes es pot trobar a Pere D. Garzón: «Sobre nuestra comarca y las comarcalizaciones» *Enguera*, 1990, pp. 97-102.

Castillo de Enguera.

algunes discrepàncies respecte a la inclusió o no de Millares i Tous, contrasta amb la que es va fer més popular, la coneguda com comarcalització de Joan Soler (1970), que concebuda des de criteris lingüístics, incloïa sota el nom de *La Canal de Navarrés* el pobles de Anna, Bicorp, Bolbaite, Chella, Enguera (capital), Millares, Navarrés, Quesa i Tous. També va

coincidir amb aquesta proposta, almenys en el nom, Juan i Fenollar,³ que va tractar de racionalitzar les disparitats en les denominacions comarcals de tot el país a partir de tres pressupòsits bàsics:

Una primera idea ha de prevaler per tal de superar les possibles susceptibilitats que el tema de les denominacions i toponímies ha aixecat o pot aixecar: la comarca

no és el nom que hom li posa sinó la terra i els homes que hi viuen. En segon lloc, cal tenir com a privilegiats punts de referència els topònims consagrats per la història i per les relacions quotidianes de la gent. En tercer lloc, i en tot cas des d'un punt de vista polític i de consolidació del fet comarcal, ser conseqüents implica fomentar una "toponímia integradora". (p.68)

³ Juan i Fenollar, R.: *La qüestió comarcal*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1981.

I entre les consideracions que fa respecte a aquesta toponímia integradora diu:

Per raons de descentralització i per tal d'evitar susceptibilitats, les denominacions de comarques emprant el nom de ciutats importants de la comarca que no són la capital, tenen també una clara funció integradora. En efecte, prenem com a exemples “la vall de Cofrents”, “la Canal de Navarrés” i “la Vall d'Albaida”, amb l'única excepció “Racó d'Ademús” per a la qual resulta difícil trobar una altra denominació. (p.69)

La proposta sembla raonable: a l'igual que en les dues comarques contigües, el corònim comarcal no inclou el nom de la capital sinó el d'una vila important del territori, tot això amb l'objectiu teòric de descentralitzar, de superar susceptibilitats entre ciutats “rivals” i d'evitar la sensació de satèl·lits als municipis inclosos en les comarques. El problema és que en el nostre cas, les dades històriques no recolzen la denominació *Canal de Navarrés*. Escolano no menciona el terme, sinó que parla del «condado del Castellà» (Bicorp, Benedriz i Quesa) i de «los lugares de Navarrés, Bolbayte, Chella, Anna y Enguera»,⁴ i per altre costat, ni Beuter (1550), ni Martí de Viciania (1566) ni Diago (1613) hi fan esment del corònim. És Cavanilles qui utilitza el terme genèric *canal* per referir-se a la comarca, però sense relacionar-la amb Navarrés: «En Anna se habla un dialecto que tiene más del valenciano que del castellano; en el resto de la Canal hasta Navarrés es menor el número de voces valencianas, pero las castellanas distan mucho de su pureza». ⁵ Tampoc el diccionari de Madoz (1846-1850), ni l'obra Carreres Candi (1913) mencionen *la Canal de Navarrés*, que per tant,

deu ser una denominació que va començar a utilitzar-se ben entrat el segle XX.

Però és que a més, si ens posem estrictes, no hi ha una única canal sinó dos: una seria la de Navarrés, que aboca les aigües de la marjal cap al nord-oest. En paraules de Taléns Mollà:⁶

Empecemos por el slogan: Navarrés, el agua va al revés; ello es realidad debido a la orografía de la zona ya que lo normal es que se dirigieran sus aguas al Este, pero en el término municipal el río Grande, el río de Navarrés, el barranco del Barcal, Barranco de Insa y Barranco de los Charcos van en dirección norte, a donde los dirige la pendiente natural de la llanura en la que se asienta el término municipal de Navarrés, por lo tanto, es la única salida posible que tienen las aguas, hasta su desembocadura en el río Escalona, que a su vez vierte sus aguas en el Júcar, que ya va en dirección Este.

Per altre costat, unes llores separen aquesta canal de la rambla Marisca o riu de Bolbait, que passant pel nord de Xella, continua en direcció sud-est per a formar el riu Sallent, en ajuntar-se amb el riu Mínguez o d'Anna, que nodrit per les abundoses fonts de Marzo, de l'Albufera i de la Fuen negra, s'hi uneix des d'una direcció SO-NE. Aquests riuets configuren «una petita planura, d'un quilòmetre d'ampla per quatre de llarga (la Canal) que travessa el terme [de Xella] de nord a sud i està coberta de sediments recents, molt transformada per l'agricultura intensiva de regadiu». ⁷

Així doncs, com que no hi ha documentació històrica que justifique l'ús del corònim *Canal de Navarrés*, i a més aquesta denominació només respon a una de les dues canals que hi ha a la zona

—l'altra seria la que creua el terme de Xella i part del de Bolbait i Anna— pensem que aquesta denominació no és la més adequada per designar la comarca. En canvi, potser l'ús del terme *La Canal*, utilitzat per Cavanilles, no seria una mala solució: estaria consagrat per la història, almenys des de finals del XVIII, evitaria les reticències que provoca la inclusió de qualsevol nom, siga la capital o siga una altra vila més o menys rival, i per altra part és un corònim curt, fàcil i sense confusió amb el de cap altra comarca. ⁸ Així, *la Canal* seria un corònim que, de manera semblant al de la comarca veïna de la Costera, faria referència a una particularitat geogràfica que acabaria per donar nom al conjunt. ⁹ Evidentment, la capital seria Enguera, però pensem que el seu nom no hauria de figurar en la denominació comarcal, tant per les raons esgrimides per Juan i Fenollar com pel greuge comparatiu que, en cas d'estar inclosa, suposaria per a Bicorp i Quesa, dos poblacions situades en sengles foies que, junt amb la canal geogràfica i Enguera, constitueixen el conjunt comarcal. ¹⁰

Respecte a la configuració de la comarca, considerarem que en formen part els set pobles citats ja que tant Millares com Tous formen part d'altres realitats, i només hi han pertangut tangencialment durant alguns moments històrics concrets.

Així doncs, i amb l'esperança de contribuir al coneixement i la divulgació del nostre patrimoni històric i lingüístic —que són les matèries sobre les quals, modestament, puc aportar alguna cosa— comencem una nova etapa que esperem que siga llarga i productiva, encara que, malauradament, sense la presència de Vicente Manuel Sanz Gómez, que en tantes coses ens podria haver assessorat ●

⁴ Gaspar Escolano: *Década primera de la historia de Valencia*, T. V, llibres VIII i XIX, Universitat de València, 1610-1972.

⁵ Joseph Cavanilles (1797) *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reino de Valencia*, Madrid, Imprenta Real, 1797. Vol. 2, p. 35.

⁶ J. Manuel Taléns Mollà: «Entorno. Geografía física» dins *Navarrés...*, Asociación de Amas de Casa de Navarrés. 1991, p. 29

⁷ Carme Sanchis Deusa: «Enguera i la Canal de Navarrés» dins *Geografía de las comarques valencianas*, dirigida per Juan Piqueras Haba, t. 5, València, Foro Ediciones S.L. 1995, p. 55.

⁸ De fet, l'única denominació amb què podria coincidir seria amb *la Canal d'Alcoi*, recollida en el DCVB, un terme antic que va esdevenir posteriorment i definitiva l'Alcoià.

⁹ Respecte a la polisèmia del mot, alguna vegada he sentit comentaris sarcàstics que únicament desqualificaven a qui estava fent-ne ús. El DRAE recull 25 accepcions del terme *canal*, de les quals ens interessa la 5. m. o f. *Llanura larga y estrecha entre dos montañas*, i el DCVB també en recull moltes, més o menys paregudes a les castellanes, però la que ens afecta és la II / 1. Espai de terreny estret i llarguer entre dues elevacions, que dóna pas a les aigües per regar o per a l'evacuació de pluges. Pel que fa a possibles interpretacions errònies del terme, hem de dir que no és cap problema si n'hi ha bona voluntat, de fet, l'ús del corònim la Costera també ha donat lloc a confusions, com l'anècdota real d'un català que per més que la buscava en un mapa al costat de la mar, no la hi trobava.

¹⁰ Com que el tema pot ser conflictiu, m'apressure a dir que es tracta d'una opinió basada en la meua anàlisi de la realitat. No es tracta d'imposar res a ningú, més encara quan, ja ho hem dit, la comarcalització no es produirà. Si algú no hi està d'acord, seria molt d'agrair que la resposta fóra en termes dialèctics, argument contra argument, i sense entrar en el terreny de les emocions, —aquell que domina el cervell rèptil— com malauradament haguérem de patir quan es va produir la batalla dels símbols en els inicis de la democràcia.

Cabra Montesa Quesa.

Addenda

Amb posterioritat a la redacció de l'article, em vaig adonar que Cavanilles sí que inclou el terme Canal de Navarrés: «Al Norte de Enguera y a una legua de distancia yace la Canal de Navarrés, tendida de norueste a sueste como dos

leguas, con poco más de un quarto de ancho, y en ella quatro lugares, que son Anna, Chella, Bolbayte y Navarrés, que le dio el nombre».¹ Per tant, aquesta denominació ja existia almenys des de finals del segle XVIII i pot ser considerada

històrica, reforçant així el valor del corònim. Ara bé, les consideracions geogràfiques i sociològiques que s'han expressat continuen vigents i haurien de ser preses en consideració si és que alguna vegada es decideix oficialitzar el corònim comarcal.

¹ Joseph Cavanilles (1797) *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reino de Valencia*, Madrid, Imprenta Real, 1797. Vol. 2, p. 29.

Este breve texto no pretende ser una intervención sobre la «representación política» sino sobre la «representación» y sobre la «política», tratándolas como ámbitos separados de modo que nos preguntemos por los diversos sentidos de la representación y, a la vez, reflexionemos sobre el significado restrictivo de la representación política al hilo de aquella denuncia del 15M: «No nos representan». Eso nos permitirá abordar la política desde el ámbito de la comunicación entre agentes situados en posiciones asimétricas, lo que rompe el espejismo de la igualdad entre representantes y representados.¹

A ello se añade que esta indagación la hacemos a partir de una explícita perspectiva feminista, justamente porque adoptar este punto de partida nos permite visualizar los sobreentendidos de un discurso que, pretendiendo hablar en nombre de todos/as, prescinde de una parte de los agentes. Comprender esta parcialidad de los discursos universales es fundamental para entender cabalmente la restricción operada en la política por el discurso de la representación. Empecemos, pues, por la cuestión de la «representación».

Para abordar la temática de la representación es útil situarse en el ámbito de la expresión y la comunicación, en un primer término, lingüística. La teoría de los signos nos enseña que una expresión no es sin más captada por un interlocutor, sino que este tiene que «representarse» lo que está queriendo decir el hablante, cuál es el marco de sentido en que está diciendo lo que dice. Para que una comunicación tenga lugar se exige un continuo trabajo de codificación y decodificación tanto por parte del hablante como del oyente; en el continuo fluir de imágenes y palabras, estas ocupan constantemente el lugar de aquello de lo que se habla y se combinan con las imágenes que tenemos de ello.

Por consiguiente, las prácticas de representación pueden definirse como «producción de sentido de los conceptos en nuestra mente mediante el lenguaje»², cuyo efecto es la comprensión de lo que se nos dice. Ahora bien, los conceptos están interrelacionados unos con otros de tal modo que forman algo así como constelaciones lingüístico-mentales por medio de las cuales «pensamos» lo que nos rodea, es decir, intentamos entenderlo y correlacionarlo. Esas correlaciones construyen «mapas concep-

La diferencia en la política. Representación y política¹

Montserrat Galcerán
Universidad Complutense de Madrid

tuales» o «cartografías». Descifrar una cartografía es algo así como situarse en un punto que permite trazar un mapa, un mapa de cómo las ideas están relacionadas unas con otras y cómo una nos lleva hacia otra. Por eso las ideas y las representaciones no son inocentes, permitirán o bloquearán la emergencia de determinados conjuntos teórico-prácticos. Cambiar las cartografías es imprescindible para cambiar las prácticas.

Los seres humanos habitamos un mundo repleto de representaciones que damos por buenas. Se supone que entendemos aproximadamente lo mismo, puesto que estamos inmersos/as en un mismo ámbito cultural, y damos por hecho que en este dinamismo continuo somos capaces de individualizar los contornos de lo representado de modos más o menos parecidos. Obviamente el ámbito de la comunicación está trufado de malentendidos, de suposiciones, de premuras y de olvidos que forman el tejido continuo de la comunicación. Pero en medio de todo ello contamos con una especie de andaderas que son los «sentidos dominantes» en torno a los cuales gira la comunicación. La obviedad de que la representación política constituye la quintaesencia de un sistema democrático es una de estas andaderas.

Pues bien, desde una perspectiva feminista estos sentidos dominantes son objeto de indagación constante, justamente porque al haber sido excluidas, las mujeres, como enunciadoras de ese discurso, al haber sido «heterodesignadas», tal como acostumbremos a decir, al haber sido objeto de prácticas de significación que no nos daban la palabra, sino que ejercían la palabra sobre lo que nosotras éramos o no éramos, una de nuestras primeras tareas es la decodificación y la resignificación. En consecuencia estamos habituadas a percibirnos como sujetos de un habla primeriza, necesitadas de volver a descubrir los significados de nuestras experiencias, obligadas a reconstruir un habla propia con los restos de aquellos discursos que hablaban de nosotras.

Si las prácticas discursivas ligan los eventos y experiencias de los sujetos con las palabras y el sentido del discurso en el que estas están inscritas, se sigue de ello que los sujetos privados de palabra o cuyo hablar está subalternizado tropiezan con muchos problemas a la hora de intervenir en un discurso que les es ajeno. Tienen que recodificar el lenguaje y adaptarlo a nuevos significados para que les resulte útil. Por ello la labor crítica es constante.

Eso no quiere decir que esta crítica nos dé el privilegio de una «representación auténtica o genuina», pero sí que tenemos como una especie de sentido agudizado de las reificaciones, objetivaciones y desconsideraciones del discurso hegemónico. Una extensión del sentido crítico que nos hace sensibles a disgusto cuando de nuevo se nos sustituye, se nos desplaza o se nos invisibiliza, incluso dándonos la palabra. Por eso consideramos necesario abrir este espacio de reflexión sobre lo que nuestro cuestionamiento crítico aporta en la nueva política que se está abriendo camino tanto en las instituciones como fuera de ellas.

La reflexividad de la comunicación

Nos preguntamos, además, por ese «nosotras». Ya sabemos que el término «mujer» resulta engañoso pues oculta en muchas ocasiones la heterogeneidad entre las mujeres, lo diversas y distintas que somos unas de otras. Como dice Rossi Braidotti, hablamos como mujeres aún a sabiendas de lo impropio que resulta³, tal vez a falta de un término mejor.

Pero hay todavía otro aspecto: esas «mujeres» de las que hablamos no son sujetos ya concluidos, sino que el propio proceso de representarlos incide en el modo en que construirán su propia subjetividad. Los modelos, estereotipos, lenguajes y modos con los que se habla de nosotras en los medios de comunicación y el tipo de mujeres que se presenta, se transforman en un potente agente de subjetivación. No podemos obviar este punto. Debemos tener presente no solo que la acción política comunicativa es un factor esencial de cualquier transformación política sino también que las formas de representación, tanto a nivel formal como de contenido, coadyuvan a abrir o a clausurar las nuevas vías políticas.

¿La diferencia que aporta el que sean mujeres en el sentido biológico

¹ Galcerán, Montserrat, Alisa del Re, Ybelice Briceño Amaia Pérez Orozco, David Casassas Judith Flores, Laura Gómez y Nuria Gómez; Fundación de los Comunes (ed.) *Hacia nuevas instituciones democráticas. Diferencia, sostenimiento de la vida y políticas públicas*. Traficantes de sueños. Madrid, 2016.

² Hall, Stuart (ed.). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, Londres, Sage Publications, 1997, pp. 13-74.

³ Braidotti, Rosi. *Feminismo, diferencia sexual y subjetividad nómada*, Barcelona, Gedisa, 2004, p. 214.

Calima.

del término quienes protagonizan la política queda eliminada en la propia comunicación? ¿Es esta presencia simple garantía de otra política? ¿Cómo debería ser para que fuera así? O dicho en otras palabras: ¿la presencia física de las mujeres es suficiente o debe añadirse un componente específicamente feminista? En nuestra concepción lo importante es esto último y a analizarlo más en detalle está dedicado este texto.

La representación política

Menciono estas cuestiones porque nos posibilitan centrar la cuestión de la representación. Nos permiten poner en cuestión la tesis de la representación política como forma canónica de acción

política en los sistemas democráticos. Porque si entendemos que la práctica de representación es una práctica de significación que otorga sentido, comprenderemos que la representación no es más que un código aceptado que legitima cierta política, al enlazar artificialmente a los representantes y representados como el eje de la política democrática. Desbordar este eje implica darnos cuenta de su artificialidad y hacernos preguntas que van a la raíz de las cosas: ¿a quiénes representan los representantes? ¿Quiénes son los representados? ¿Cómo están articulados estos segundos y cómo se relacionan con sus representantes? Pero incluso ¿es la representación la forma más desarrolla-

da de la agencia política o, al contrario, es menos desarrollada que otras? ¿Qué alternativas se nos ocurren?

Veamos alguna de estas cuestiones. Sabemos que los agentes prioritarios de la acción política en las democracias occidentales son los partidos políticos representativos. Pues bien, ¿a quién representan los mecanismos de representación, en primer lugar, dichos partidos? O dicho de otro modo, ¿qué sentido común de la política son capaces de construir?

En síntesis, los partidos políticos son unas instituciones específicas que funcionan simultáneamente como órganos de la representación y como elementos de mediación entre poderes públicos

y sociedad civil. Es decir, se trata de aquellas instituciones que por una parte logran articular, al menos en teoría, las exigencias e intereses de los actores sociales y por otra, pretenden mediar entre intereses antagónicos sometiéndolos a los intereses generales, formulados como «opciones mayoritarias». El propio planteamiento del problema tiene algunas dificultades: la primera, la de cómo se concibe la «sociedad civil» que, en principio, es el ámbito a articular, y si este término tiene todavía alguna vigencia.

Sabemos que el término «sociedad civil» tiene una larga historia pues se utilizó durante los siglos XVIII y XIX para referirse primero al Tercer Estado en la época de la Revolución Francesa y posteriormente a la sociedad burguesa, es decir, a una sociedad de mercado basada en la competencia entre productores independientes. De esta forma se consideraba o, por mejor decir, los pensadores de esta época —en primer lugar, Hegel— consideraban que la «sociedad civil» era un espacio de competencia entre individuos productores, mientras que el Estado lograba instaurar el interés general por encima de aquella competencia que, de prolongarse, llevaría al desgarramiento de la propia sociedad civil. En más de una ocasión Marx utiliza el término «sociedad civil» con el mismo significado. Este concepto de «sociedad civil» parece fuera de lugar en un capitalismo organizado como el actual, en el que podría usarse el término más bien en un sentido negativo, algo así como «lo que no es Estado», pero es evidente que su capacidad explicativa es muy pobre.

Hay otro sentido del término que encontramos, entre otros, en el teórico italiano Antonio Gramsci y que actualmente está bastante en boga. Este autor utiliza la expresión «sociedad civil» para indicar la multiplicidad de sectores populares con culturas y percepciones propias y diferentes de la cultura hegemónica. No está constituida por seres humanos individualizados, sino más bien por agrupaciones, colectivos, grupos humanos con rasgos diferenciales, rasgos que son compartidos por algunos de ellos a diferencia de otros. Esta «sociedad civil» está separada de las instituciones estatales en cuanto que estas no son permeadas por aquella, sino que gozan en exclusiva del poder político y lo ejercen sobre el conjunto de la sociedad sin atender al dinamismo social que emerge de ella. La sociedad civil queda subalternizada por la política institucional del Estado.

¿A quién representan entonces los partidos como agentes específicos de la maquinaria estatal opuesta a la sociedad civil? ¿Representan a los individuos atomizados, representan a los grupos activos en la sociedad civil, se representan, en último término, a sí mismos?

Si recordamos lo dicho al principio sobre las prácticas de representación veremos que hablar de representación resulta engañoso porque transmite la idea de que existe un nexo entre la sociedad civil, no importa cómo la entendamos, y la esfera política, sin especificar en qué consiste, cuando la especificidad de la esfera política y, en especial, de sus agentes constitutivos, los partidos políticos, no es la de representar sino la de constituir polos de agregación específicos. Estos polos de agregación se estructuran como máquinas que disputan el poder en su sentido más restringido, en cuanto espacio de toma de decisiones válidas para el conjunto de la población. Por consiguiente, en vez de pensar la relación de representación política como la existencia de un lazo dado entre representantes y representados de modo que los primeros trasladan a la esfera política los deseos o exigencias de los segundos, propongo que entendamos la representación en el marco de las teorías de construcción de sentido que he mencionado al principio: la representación política da sentido y legitima la acción política de los representantes en la medida en que construye un imaginario de correspondencia. Este imaginario logra encajar los deseos y expectativas de los representados en el marco prefijado de las opciones políticas existentes, obligando a los miembros de la sociedad civil, sean estos individuos o grupos y colectivos, a optar por una u otra de las alternativas existentes, invisibilizando las opciones que no encajen en el marco —por ejemplo, la creación de agentes institucionales que no sean partidos— y dificultando todavía más la posibilidad de pensar una acción política al margen de la representación: democracia directa o incluso participativa. Los representantes políticos «secuestran» la acción política y no dan opción a que los representados se la apropien. Por lo tanto tenemos que poner en cuestión el axioma de la representación: pensar desde el poder parece exigir pensar desde la «representación» puesto que esta no es más que un discurso de legitimación de aquel, mientras que pensar desde la población gobernada exige pensar desde la política en acto, imaginando nuevas formas de expresión y de organización.

Pongo un ejemplo: en el momento álgido de una campaña electoral, los

partidos en liza piden constantemente a los electores que les «den su confianza». No se insiste en que tal partido se hace cargo de las exigencias de sus votantes, cosa hasta cierto punto difícil puesto que dichas exigencias son heterogéneas, sino en que los votantes «confíen» en sus elegidos, al menos hasta la siguiente campaña electoral. A la pregunta repetida de «¿por qué deberíamos confiar en vosotros?», las respuestas son siempre muy débiles: porque no somos corruptos, porque ahora sí que os vamos a representar, porque somos jóvenes, porque conectamos con lo que la población quiere aunque no se sabe muy bien cómo, etc. Esa falta de respuestas muestra el punto débil del planteamiento: el elegible no trata de representar, sino simplemente de captar la confianza del elector y de hacerle creer que le va a representar, es decir, que va a actuar en su nombre tomando las decisiones que este desearía ver tomadas pero a sabiendas, por supuesto, de que, pasadas las elecciones, el representado se callará y lo que primará será la contienda política en el espacio del poder, o sea, del ejercicio del mando, con los otros elegidos. Tal vez por eso el discurso de la representación esgrimido por los políticos alberga siempre una dosis no despreciable de cinismo.

Se construye así un imaginario, el imaginario de la representación, que permite que los gobernados se identifiquen con sus gobernantes e incluso que lleguen a aceptar decisiones que les perjudican como decisiones en cualquier caso legítimas, puesto que han sido tomadas por quienes detentan la mayoría. Solo cuando se abre una crisis se muestra claramente la desconexión entre gobernantes y gobernados; en ese momento sale a la luz el carácter arbitrario del sistema. Los gobernados no pueden aceptar que «en su nombre» se tomen decisiones que claramente les perjudican y que el poder que dice representarles no les escuche. La crisis separa estos dos ámbitos que habían sido artificialmente unidos en el discurso y el imaginario de la representación. Para justificarse los gobernantes suelen acudir al expediente de la «falta de comunicación», lo cual, aunque paradójico, no deja de ser cierto puesto que lo que echan de menos es que se haya quebrado la confianza. Y no lo achacan a que sus medidas son inaceptables para los afectados, sino a que estos no comprenden su necesidad. Según ellos lo necesario no es cambiar las medidas, sino «explicarlas mejor», de modo que el continuo de la comunicación se restablezca y se renueve la confianza.

Pantano de Tous.

«No nos representan»

Ahora bien, la crisis puede cerrarse de varias formas. Hay quien lee de forma simplona el eslogan del 15M «no nos representan», no como una crítica al sistema de representación y una puesta en cuestión del discurso de la representación, sino en el sentido restrictivo de que «estos que hay ahora no nos representan» pero otros distintos sí podrían representarnos. Podríamos elegir unos representantes genuinos y volvernos a nuestras casas.

Por el contrario, en mi opinión, la crítica afecta a un núcleo más profundo, a la idea de que «no somos representables», a la idea de que la representación siempre es un mecanismo de legitimación adscrito a unas prácticas que logran crear un imaginario específico.

La política democrática no tiene tanto que ver con la representación como con la acción y la capacidad de decisión. Pero ¿cómo se introduce el gobernado en el ámbito de la decisión política? ¿Cómo conseguir que aquellas exigencias de una población que ya no puede aguantar más, se conviertan en prescripciones políticas obligatorias?

Estas cuestiones abren el debate sobre la nueva política. El desafío de estas

nuevas formas de concebir la política estriba en varios puntos:

a) en primer lugar, en el reconocimiento de que la acción política —que incluye tomas de decisión, elaboraciones legislativas, normas de obligado cumplimiento—, siendo como es potestad de los agentes políticos institucionales, debe estar sometida a normas muy estrictas de tal modo que su ejercicio sea de poca duración, esté constreñido desde el principio por normas restrictivas y sujeto a revocación. Se trata de restringir, y no de ampliar, el ámbito de decisión de los agentes políticos institucionales. Si nos preguntamos qué o quién va a restringir y limitar el poder institucional de los elegidos, entiendo que la respuesta no solo está en los protocolos establecidos previamente a la elección y en las normas existentes, sino también en el poder de los agentes sociales: la libertad de asociación y la acción política directa son condiciones imprescindibles.

b) esa necesidad de restricción y la idea de que la acción política institucional siempre se verá enfrentada a resistencias y formulaciones alternativas se fundamenta en que el contenido sobre el que se decide en el ámbito del poder son los «asuntos comunes», el «vivir común de la población» y, por

consiguiente, la acción política ha de estar supeditada a este. La materia del poder, es decir, aquello sobre lo que se decide en las instancias políticas, son las relaciones sociales, esto es, las acciones que son pertinentes, las que están permitidas o prohibidas, las que son objeto de atención, las que serán premiadas o quedarán invisibles. O sea, el complejo mundo de las acciones y relaciones interhumanas y sociales. Este complejo es lo que llamamos «vivir en común» y por lo tanto debe ser tratado desde la óptica de salvaguardar y garantizar su carácter «común», y no de convertirlo en patrimonio de unos pocos, por muy elegidos que hayan sido. Por su parte, este «vivir en común» genera constantemente tensiones que llaman a la acción política. Admito que esta frontera no es muy visible en determinados casos y que puede haber confusiones, pero debería explicitarse que el principio de una acción política plenamente democrática es aquel que sitúa en primer lugar la defensa de los afectados negativamente por ella.

c) sustituir la práctica y el imaginario de la representación por el de la delegación, de modo que el agente político quede supeditado al respaldo de aquellos dispositivos de democracia di-

recta y/o participativa que inciden en la agenda política. Sin duda aquí se abren nuevos problemas y posibilidades de conflicto pero, en mi opinión, deben prevalecer las posiciones de autodefensa de los afectados que garanticen un mínimo de dignidad y bienestar a las personas en situación de mayor vulnerabilidad. Los dispositivos de democracia directa como los referéndum, las iniciativas legislativas populares, los presupuestos participativos, etc., deben estar orientados por esos principios.

d) esta práctica debe sustituir la concepción dominante según la cual los electores dan su confianza en bloque a una opción electoral cuyos integrantes, en el caso de ostentar cargos de gobierno, los detentan por delegación de la autoridad suprema. Es decir, los gobernados transfieren su poder a la autoridad suprema la cual, a su vez, en un segundo paso, delega competencias en cargos específicos. No es muy difícil darse cuenta de que ese mecanismo traslada a un contexto de participación electoral unos dispositivos de delegación que provienen de gobiernos despóticos de etapas anteriores, de tal modo que se elige en bloque al partido dominante pero, a continuación, el cabeza del grupo electo distribuye el poder entre sus secuaces. En sociedades en las que los medios informativos tengan notable influencia, esta verticalidad se ve todavía más favorecida por la creación mediática de liderazgos.

Redefinir la lógica representativa convirtiéndola en una práctica de delegación parcial y limitada debilita el poder de los agentes políticos —partidos— y refuerza la democracia, mientras que privilegiar la inviolabilidad de los agentes políticos una vez han sido elegidos, refuerza la desdemocratización de las instancias públicas que hemos vivido en los últimos años.

¿Qué tiene que ver en todo eso la perspectiva feminista?

La perspectiva feminista es fundamental en este debate por varias razones. En primer lugar porque rompe la «unicidad del mando», la idea de que mando y autoridad deben remitir a un Uno jerárquicamente situado en la cúspide del aparato de toma de decisiones. Y lo sustituye por un entramado mucho más complejo que distribuye el poder y lo devuelve a los individuos y colectivos en vez de concentrarlo.

Desde posiciones tradicionales se arguye que aquella concentración es necesaria en aras de la eficacia, dado que actuamos en un marco de competición entre rivales. A mi juicio,

esa conceptualización de la contienda política es incorrecta.

Cierto que en ocasiones esta trata de quién manda, de quién se arroga esa capacidad de decisión, pero este planteamiento, profundamente antidemocrático, pasa por alto que como la materia del poder político son justamente las relaciones sociales que permiten sobrevivir a una sociedad, este debe estar enraizado en las estructuras sociales y, por consiguiente, en último término, solo habrá un poder político legítimo: aquel que garantice la supervivencia social.

Entenderlo como resultado de una competición en la que alguien ha resultado ganador y puede, por lo tanto, imponer sin más sus decisiones, ya resulten estas beneficiosas o no para el conjunto social, significa prolongar la concepción clásica del poder según la cual el señor legítimo está capacitado para apropiarse de la riqueza social en beneficio propio o de sus allegados. O de imponer, en su caso, sus concepciones como las más adecuadas sin consulta ninguna. Las guerras entre señores en la Edad Media europea o las guerras entre naciones corresponden a este modelo: el ganador impondrá sus mecanismos de extorsión en detrimento del gobernante anterior.

En un sistema profundamente democrático, esta lógica es inoperante puesto que el gobernante no es un señor que se apropia de la riqueza común —y si es así, debe ser expulsado del poder político—, sino un delegado cuya tarea consiste en garantizar la supervivencia de la comunidad en las mejores condiciones posibles. Las feministas y la política feminista están mejor preparadas para esta tarea porque entienden la necesidad de preservación del común, porque saben de tejer redes de subsistencia y porque están permanentemente atentas a este trabajo de mantener la consistencia y durabilidad de los proyectos, en especial, de los proyectos com-partidos de vida. Como veremos más adelante, poner la vida en el centro implica ese desplazamiento de la mirada.

Es más, la lógica de la competición y de la autoridad indiscutida en el ámbito público resuena con la autoridad patriarcal en el ámbito de la familia donde las mujeres están subordinadas a la autoridad del varón y del varón mayor —el padre— sobre los menores, incluido el hermano mayor sobre los demás. Esta forma de ejercer la autoridad subordina a las mujeres y rompe cualquier posibilidad de entender la familia, especialmente la familia heterosexual, como un ámbito de cooperación entre iguales. En la ideología fascista este modelo orgánico se ampliaba desde

la familia al Estado, dirigido por un gran líder, siempre masculino. En las sociedades democráticas la redefinición de la familia choca con las estructuras patriarcales tradicionales, razón por la cual desde la política feminista insistimos tanto en que la democracia debe estar basada en la cooperación y no en la competición, ni siquiera en la representación. Instituir formas de agencia directa es un paso absolutamente necesario.

Pero además la política feminista está muy atenta a los sujetos de la acción política, a dar la palabra a las afectadas y a no sustituirlas, a respetar la heterogeneidad de los colectivos y a introducir prácticas igualitarias. Eso nos ha permitido redefinir los problemas sociales alejándolos de un tratamiento objetivista y psicologizante, y abriéndolos a perspectivas interactivas y comunicativas. Por eso entendemos que la óptica feminista es clave también en la nueva etapa: no es un adorno ni un elemento de «corrección política», sino un elemento constitutivo.

Y si ahora nos preguntamos «¿qué marca la diferencia feminista en la nueva política?», que fue el interrogante del que nació la idea de las Jornadas que dieron origen a este volumen, provisionalmente diría que la diferencia no está solo en los contenidos —poner la vida en el centro—, sino también, y no en menor medida, en las formas: respetar la agencia propia de los y las gobernados/as; reconocer y propiciar esta agencia a partir de la idea de que las iniciativas serán siempre mucho más abundantes de lo que se puede prever desde el poder y que esto es bueno, porque indica una sociedad movilizadora que no se deja subyugar; y pelear para que la acción política desde abajo promueva formas igualitarias y radicalmente respetuosas de manejar las interacciones sociales. Sabemos que la lógica del dominio es ponzoñosa para el bienestar social. Utilicemos nuestros conocimientos y nuestra experiencia para crear el espacio adecuado donde otras personas puedan experimentar relaciones igualitarias que aumenten el bienestar común dando rienda suelta a sus iniciativas y a su capacidad de organización. Así lograremos desbordar las anquilosadas tradiciones patriarcales y los intentos de renovarlas.

Así pues, para terminar, digamos que el «asalto institucional» en el que estamos comprometidas tiene por objeto cambiar las propias instituciones, introduciendo las perspectivas del feminismo. No sé si lo lograremos. En cualquier caso vamos a intentarlo •

Los objetivos y finalidades del IETEC son:

1. El análisis de la problemática territorial, ecosocial, cultural, patrimonial, etc. de El Caroig y la propuesta de posibles soluciones.

2. La defensa del patrimonio natural, cultural, lingüístico, histórico y artístico de este territorio, fomentando su catalogación, conservación y divulgación.

3. Promover estudios e investigaciones científicas de interés y calidad para el territorio de El Caroig.

4. Contactar y coordinarse con otras entidades e instituciones así como adoptar las medidas necesarias para colaborar con ellas y promover un desarrollo territorial integral.

5. Sensibilizar a los poderes públicos, a las entidades ciudadanas y a la población en general sobre las necesidades locales, comarcales y territoriales.

6. Potenciar la imagen local y comarcal de este amplio territorio.

ietec

instituto de estudios territoriales el caroig

BORJA BARBERÁN RODRÍGUEZ
(Enguera, 1997)

Fotógrafo freelance
www.drabphotos.com

Siempre he sentido curiosidad por la fotografía, diría que todo empezó con las clases de pintura y el visionado de muchas películas desde muy pequeño que, poco a poco y sin darme cuenta, me aportaron diversos conocimientos de composición, encuadre, luz, color...

Pronto, pude materializar esa curiosidad con mi primer teléfono celular al poder realizar fotografías de todo lo que llamaba mínimamente mi atención, sin ser consciente de lo que sería para mí en el futuro y, de esta manera mis ojos y mi cerebro prestaron una específica diligencia a las cosas, a los animales, a las plantas, a los paisajes, a las personas... escuchándolos con sumo cuidado y muy afectuosamente. También, en el apartado de vídeo estoy especializado en la grabación con drones para conseguir perspectivas aéreas únicas.

Según han pasado los años este pasar-el-tiempo en su esencia no ha variado, pero para llegar más lejos mejoré tanto mi equipo fotográfico como el estudio sobre la luz, que conseguí por mi cuenta, trabajando acompañada e intensamente en diferentes entornos. Toda esta trayectoria ha ido puliéndose de forma rigurosa, lentamente, hasta convertirse en la actualidad en mi profesión-vocación.

Ahora mismo las diversas modalidades fotográficas que subrayo serían las que tienen que ver con el paisaje, la fauna y flora...; la fotografía productiva en torno a diversos objetos industriales, digitales... y, por último, los retratos a los cuales les doy un tratamiento situacional y variante.

Títulos y técnicas:

Cubierta: Ventanal, Barranco de la Hoz Enguera. Datos Técnicos (Cámara: Dron DJI Mavic Air 2; Lente: FC3170 24mm; Distancia Focal: 24mm; Velocidad de obturación: 1/100s; diafragma: f/2.8; ISO: 100).

Pág. 4: *Estepa crespa* (Cistus Crispus). Datos Técnicos (Cámara: Nikon D7200; Lente: Nikon 35mm + acople macro; Distancia Focal: 35mm; Velocidad de obturación: 1/250s; diafragma: f/8; ISO: 400).

Pág. 7: *Ermita santa Anna, Xàtiva*. Datos Técnicos (Cámara: Dron DJI Mavic Air 2; Lente: FC3170 24mm; Distancia Focal: 24mm; Velocidad de obturación: 1/640s; diafragma: f/2.8; ISO: 100).

Pág. 9: *Ardilla Roja en Navalón*. Datos Técnicos (Cámara: Nikon D7200; Lente: Tamron 18-400mm; Distancia Focal: 400mm; Velocidad de obturación: 1/200s; diafragma: f/9; ISO: 250).

Pág. 10: *Abejaruco* (Merops apiaster). Datos Técnicos (Cámara: Nikon D7200; Lente: Teleobjetivo Tamron 70-300 mm; Distancia Focal: 300mm; Velocidad de obturación: 1/2000s; diafragma: f/5.6; ISO: 200).

Pág. 15: *Castillo de Enguera*. Datos Técnicos (Cámara: Dron DJI Mavic Air 2; Lente: FC3170 24mm; Distancia Focal: 24mm; Velocidad de obturación: 1/50s; diafragma: f/2.8; ISO: 100).

Pág. 17: *Cabra Montesa Quesa*. Datos Técnicos (Cámara: Nikon D7200; Lente: Tamron 18-400mm; Distancia Focal: 400mm; Velocidad de obturación: 1/125s; diafragma: f/8; ISO: 640).

Pág. 19: *Calima*. Datos Técnicos (Cámara: Nikon D7200; Lente: Tamron 18-400mm; Distancia Focal: 18mm; Velocidad de obturación: 1/30s; diafragma: f/5.6; ISO: 800).

Pág. 21: *Pantano de Tous*. Datos Técnicos (Cámara: Dron DJI Mavic Air 2; Lente: FC3170 24mm; Distancia Focal: 24mm; Velocidad de obturación: 1/730s; diafragma: f/2.8; ISO: 100).

¿Dónde puedes encontrar nuestras publicaciones?

PAPELERÍA

C/ Dr. Albiñana, 26
46810 ENGUERA
669 807 788

PAPER PLEGAT
INDÚSTRIA GRÀFICA-IMPREMTA

Pol. Industrial «La Vila», C/ La Vall d'Albaida, 3
46819 Novetè • Teléfono 962 280 127
pedidos@paperplegat.com [f](#) [t](#) [g](#)

La Rocha
hotel de montaña
c/ La Paz, 25 · Quesa

Centro de interpretación del Patrimonio
C/ San Roque 11 · BICORP

BIBLIOTECA MUNICIPAL

Santa Cecilia, 17 • **BOLBAITE**

LLIBRERIA · PAPELERIA · ESPORTS

Angl. Base d'Art, 25 · Telèfon 96 224 01 25
46130 CANALS (Aldaia)

Eléctricas La Enguerina.

EMPRESA DISTRIBUIDORA DE ENERGÍA ELÉCTRICA

Bajada del Terrero, núm. 8 bajo
46810 **ENGUERA** (Valencia)
Tel. 96 222 45 12

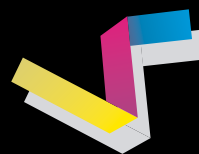

EMPRESA MUNICIPAL

AYUNTAMIENTO
DE ENGUEIRA

PAPER PLEGAT

INDÚSTRIA GRÀFICA-IMPREMTA

Pol. Industrial «La Vila», C/ La Vall d'Albaida, 3
46819 Novetlè • Teléfono 962 280 127
pedidos@paperplegat.com

CAROIG XÚQUER

Associació de Desenvolupament Sostenible dels Municipis
del Massís del Caroig, Serra Grossa i Riberes del Xúquer

Plaça Manuel Tolsà s/n · 46810 Enguera

DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

Desenvolupament Rural
i Polítiques contra la Despoblació

“estudiar, proposar i promoure polítiques que afavorisquen el desenvolupament rural i la lluita contra la despoblació”

L'ULLAL
Edicions

Associació de Persones
Adultes Participants
CPFPA FRANCESC BOSCHIMORATA

